

**NAVODILA H KURIKULU ZA VRTCE
V PROGRAMIH S PRILAGOJENIM IZVAJANJEM IN
DODATNO STROKOVNO POMOČJO ZA
OTROKE S POSEBNIMI POTREBAMI**

Ljubljana, april 2003

Besedilo so pripravile članice Področne komisije za vrtee:

Metka Čas, Vrtec Velenje

Mag. Lidija Kastelic, Pedagoška fakulteta v Ljubljani

Metka Šter, Viški vrtci; Ljubljana

V delovnih skupinah ki so pripravile prilagoditve za posamezno vrsto motenj so sodelovali:

Marija Cerar, Zavod RS za šolstvo, Ljubljana;

Mag. Erna Žgur Černigoj, Zavod za invalidno mladino, Vipava

Silvana Gregorčič, Vrtec Najdihojca, Ljubljana;

Jasmina Furman, Vrtec Črnuče, Ljubljana;

Jana Gartner, Vrtec Kranj;

Marija Jurman, Vrtec Ljubljana Center;

mag. Lidija Kastelic, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta;

Marta Kocjančič, Vrtec Pedenjped, Ljubljana

Urška Lah, Zavod za slepo in slabovidno mladino, Ljubljana;

Danica Lipuš, Zavod za slepo in slabovidno mladino, Ljubljana;

Janja Matijevič, Zavod za slepo in slabovidno mladino, Ljubljana;

Valerija Marot, Zavod za gluhe in naglušne, Ljubljana

Mihela Medved, Zavod za gluhe in naglušne, Ljubljana

Magda Pavšič, Vrtec Markovec, Koper;

Renata Rus, Vrtec Zelena jama, Ljubljana

Mojca Simičak, Vrtec Vrhnika;

dr. Ivan Škoflek, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta;

Metka Šter, Viški vrtci, Ljubljana;

Branka Terpin, Zavod za slepo in slabovidno mladino, Ljubljana;

Tomaž Vec, Svetovalni center, Ljubljana;

Darinka Žnidarič, Zavod za gluhe in naglušne, Ljubljana

KAZALO

1. UVOD	4
2. NAČELA VZGOJE PREDŠOLSКИH OTROK S POSEBNIMI POTREBAMI	5
3. OTROK S POSEBNIMI POTREBAMI V VRTCU	6
4. VLOGA ODRASLIH	8
5. DODATNA PRIPOROČILA ZA SODELOVANJE VZGOJITELJEV IN POMOČNIKOV VZGOJITELJEV S STARŠI (Z DRUŽINO) OTROK S POSEBNIMI POTREBAMI	11
6. PRIPOROČLJIVA DODATNA ZNANJA VZGOJITELJEV IN POMOČNIKOV VZGOJITELJEV OTROK S POSEBNIMI POTREBAMI	11
7. DODATNA STROKOVNA POMOČ	12
8. DOPOLNITVE ZA DELO Z OTROKI Z MOTNJAMI V DUŠEVNEM RAZVOJU	14
8.1. Časovne prilagoditve	15
8.2 Prilagoditve prostora	15
8.3 Prilagoditve izvajanja področij dejavnosti	15
9 DOPOLNITVE ZA DELO S SLEPIMI IN SLABOVIDNIMI OTROCI	20
9.1 Časovne prilagoditve	21
9.2 Prilagoditve prostora	21
9.3 Prilagoditve izvajanja področij dejavnosti	21
10 DOPOLNITVE ZA DELO Z GLUHIMI IN NAGLUŠNIH OTROKI	25
10.1 Časovne prilagoditve	25
10.2 Prilagoditve prostora	26
10.3 Prilagoditve izvajanja področij dejavnosti	26
11 DOPOLNITVE ZA DELO Z OTROKI Z GOVORNO-JEZIKOVNIMI MOTNJAMI	28
11.1 Časovne prilagoditve	28
11.2 Prilagoditve prostora	29
11.3 Prilagoditve izvajanja področij dejavnosti	29
12 DOPOLNITVE ZA DELO Z GIBALNO OVIRANIMI OTROKI	31
12.1 Časovne prilagoditve	31
12.2 Prilagoditve prostora	32
12.3 Prilagoditve izvajanja področij dejavnosti	32
13. DOPOLNITVE ZA DELO Z OTROKI Z MOTNJAMI VEDENJA IN OSEBNOSTI	35
13.1 Prilagoditve časa, prostora	36
13.2 Prilagoditve izvajanja dejavnosti	36
14. VIRI	38

1. UVOD

Navodila h Kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami predstavljajo prilogo Kurikula za vrtce. Temeljijo na novjših spoznanjih različnih strok, ki narekujejo, da je otrokom s posebnimi potrebami potrebno zagotoviti zgodnje odkrivanje, ustrezno diagnostiko in čim zgodnejšo vključitev v programe vzgoje in izobraževanja, kjer naj ti otroci živijo v sožitju z drugimi.

Vključevanje otrok s posebnimi potrebami med druge vrstnike omogoča razvoj njihovih zmožnosti, hkrati pa sprejemanje in priznavanje drugačnosti in motenj, ki jih spremljajo vse življenje. Obenem daje tako otrokom s posebnimi potrebami, kot tudi drugim otrokom in odraslim možnost razumevanja in spoštovanja vsakega človeka kot enkratnega in vrednega posameznika (*opredeljeno v Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v RS, Ljubljana, 1995, str. 58, 59*).

»Navodila h Kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami« so namenjena strokovnim delavcem vrtcev, ki imajo v svoje oddelke vključene otroke s posebnimi potrebami, za primerno izvajanje vzgojno-izobraževalnega programa. Uporabljajo se skupaj s Kurikulom za vrtce.

Uvodni del obsega skupna navodila strokovnim delavcem vrtcev za načrtovanje in izvajanje predšolske vzgoje, ne glede na vrsto motnje vključenega otroka. Prilagoditve, ki jih je, tako na ravni strokovnega načrtovanja kot na izvedbeni ravni prav tako potrebno upoštevati glede na eno ali več motenj posameznega otroka, pa so predstavljene v poglavju »Dopolnitve po posameznih vrstah motenj«.

Navodila sledijo temeljnemu cilju, ki narekuje usmeritev h kakovosti življenja predšolskih otrok s posebnimi potrebami. Iz tega cilja izhajajo tudi načela, na katerih sloni organizacija, vsebina in izvajanje vzgojno-izobraževalnih programov.

2. NAČELA VZGOJE PREDŠOLSKIH OTROK S POSEBNIMI POTREBAMI

Za vzgojo predšolskih otrok s posebnimi potrebami so poleg vseh načel, navedenih v Kurikulu za vrtce pomembna še:

Načelo pravočasne usmeritve v ustrezen program predšolske vzgoje ki obsega:

- zgodnje odkrivanje in diagnosticiranje,
- usmerjanje,
- zagotavljanje ustreznega programa;

Načelo interdisciplinarnosti, izvajano:

- na ravno multidisciplinarnega pristopa,
- na ravni odkrivanja, diagnosticiranja, načrtovanja, izvajanja, spremljanja,
- na ravni vrednotenja in usmerjanja,
- na ravni povezovanja različnih znanstvenih in strokovnih spoznanj;

Načelo integracije/inkluzije:

- kot splošno vrednost (različnost je bogastvo in kakovost življenja) in kot sodobno obliko vzgoje in izobraževanja,
- kot normalizacijo pogojev (življenje brez izključevanja)
- kot drugačnost ki je vsakdanjost,
- kot različne pravice za ustvarjanje enakih pogojev za razvoj,
- kot skupno vzgojo v ustreznem okolju, skupini, programu ali delu programov,
- kot mentalno zdravje družine;

Načelo individualizacije, ki mora biti upoštevano:

- na ravni načrtovanja programa za posameznega otroka,
- na ravni izvajanja,
- na ravni sodelovanja s starši oziroma z družino in sodelovanja z različnimi strokovnjaki in ustanovami;

Načelo celovitosti:

- kot kompleksen pristop do otroka (celovita oseba navznoter-potrebe otroka)
- kot celovitost področij vzgoje in izobraževanja,
- kot celovitost okolja (otrok, vzgojitelj, družina, vrstniki),
- kot celovitost tima strokovnjakov;

Načelo kontinuiranosti programov:

- na ravni fleksibilnosti programa,
- na ravni prehajanja med različnimi oblikami vzgoje in izobraževanja.

3. OTROK S POSEBNIMI POTREBAMI V VRTCU

Otrok s posebnimi potrebami je sposoben učenja in napredka na vseh razvojnih področjih, zato naj ne bo izvzet iz nobenega področja življenja v vrtcu. Glede na njegov razvoj, naj mu bo, ob odgovarjajoči osebni pomoči in drugih vrstah pomoči, zagotovljeno polno in aktivno sodelovanje z drugimi otroki v oddelku in tudi so/samo/odločanje o svojem življenju. Zato se splošni cilji predšolske vzgoje otrok s posebnimi potrebami ne razlikujejo od ciljev vzgoje otrok brez težav v razvoju.

Delo z otrokom s posebnimi potrebami zahteva specifične pristope, ki izhajajo iz otrokovih sposobnosti in potreb. Motnja/ovira, s vsemi posledicami je le ena od niza značilnosti otroka, ki jih morajo odrasli v vrtcu prepoznati in upoštevati pri vsakodnevnem načrtovanju in izvajanju vzgojnega dela. Pri tem so usmerjeni v otrokove pozitivne lastnosti in na njegove sposobnosti. Otrok med seboj ne primerjajo, saj se lahko enaka motnja pri različnih otrocih zaradi interakcije z nizom drugih lastnosti in okoliščin odraža različno. Razlika v razvoju sposobnosti otrok se kaže v obsegu in v kakovosti dosežkov, kar je poleg stopnje in vrste motnje odvisno od spodbud, ki jih je otrok deležen. Pri tem je pomembno omogočanje razvoja pozitivne samopodobe otroka, ki je najpogosteje produkt interakcije z drugimi osebami, objekti in situacijami.

Otroku s posebnimi potrebami mora biti v vrtcu omogočen dostop do raznovrstne ponudbe materialov in sredstev tako, da bo lahko izbiral dejavnosti in načine, imel možnost izbire ožje ali širše igralne skupine, po potrebi pa tudi umika v zasebnost, da bo dosegal uspehe in osebne potrditve. Pri tem je pomembno, da se otroku s posebnimi potrebami pomaga vrasti med vrstnike v oddelku. Pogosto ima otrok s posebnimi potrebami težave pri enakovrednem sodelovanju pri igri in delu. Ta težava je lahko posledica otrokove motnje in iz nje izhajajočih težav, lahko pa tudi odklanjanje s strani posameznikov ali skupine otrok v oddelku, v katerega je vključen. Težave lahko imajo predvsem otroci, ki izstopajo po vedenjskih vzorcih ali po svojem videzu. Zato je pomembno, da so odrasli pozorni na otroka, ki s pogledom in/ali gibanjem nakazuje željo po druženju in igri z drugim otrokom ali skupino otrok, pa sam tega ne more udeležiti. Prav tako je potrebno da odrasli opazijo otroka, ki se pogosto ali praviloma odmika od skupine, ali na otroka, ki vzbuja pretirano pozornost in izkazuje nemir. Vzgojitelj in drugi strokovni delavci vedno najprej poskušajo ugotoviti vzroke otrokovih stisk in težav in (v kolikor niso razvojne narave) postorijo vse, da otrokove težave omilijo ali odpravijo. Pri tem morajo biti vedno pozorni na ugodno klimo vseh otrok v oddelku.

Otroka s posebnimi potrebami ne stigmatiziramo, zato odrasli otrok v oddelku ne opozarja na njegovo drugačnost. Tako tudi otroci v oddelku drugačnosti otroka ne bodo pripisovali posebnega pomena in ga bodo lažje in enakovredno sprejeli medse. Premagovanje vprašanj o otrokovi drugačnosti in ustvarjanje pogojev za enakovredno sprejetje in razumevanje, odrasli v vrtcu omogočajo s spodbujanjem k iskrenim medsebojnim odnosom, pogovorom, skupnim reševanjem težav in iskanjem najustreznejših možnih poti za vse otroke.

Kurikulum vrtca omogoča, da je lahko otrok s posebnimi potrebami deležen dodatne strokovne pomoči ob izvajanju vsakodnevnih dejavnosti v oddelku. Individualna strokovna pomoč v oddelku mora biti izvajana tako, da se ohrani/nadaljuje otrokova igra ali dejavnost, ki jo izvaja in da otrok ne čuti dodatne obremenitve. Zato se odrasli vključijo v otrokovo dejavnost kot soigralci ali kot usmerjevalci, pri tem pa spodbujajo otroka k urjenju posameznih spretnosti ali

veščin. Če se otroku ponudijo nove/druge usmerjene dejavnosti v skladu z individualiziranim programom, je vedno potrebno to storiti v dogovoru z otrokom. Za otroka, ki je deležen dodatne strokovne pomoči v oddelku je vzpodbudno, če se mu, na lastno željo, pridružijo tudi drugi otroci.

V kolikor je neobhodno izvajanje dodatne strokovne pomoči izven oddelka, se otroka ne izvzame sredi izvajanja dejavnosti, še posebej ne, kadar je otrok za dejavnost, ki jo izvaja posebej motiviran. Vzgojitelj in drugi odrasli morajo pri ponovni vrnitvi otroka v oddelek otroku pomagati, da se čim hitreje in brez stisk ponovno vključi v dejavnosti ki potekajo v oddelku.

4. VLOGA ODRASLIH

Za celovito obravnavo otroka s posebnimi potrebami skrbi skupina strokovnjakov. V vrtcu so to vzgojitelj, pomočnik vzgojitelja, svetovalni delavci vrtca, specialni pedagog/defektolog in glede na vsebine tudi drugi delavci vrtca.

Skupina strokovnjakov, ki sodeluje v procesu vzgoje otroka s posebnimi potrebami v vrtcu in otrokovi starši so vključeni v strokovni tim za pripravo individualiziranega programa. Ob njegovi pripravi upoštevajo lastna opažanja pri spremljavi otrokovega napredka in vse druge informacije, ki so na voljo.

Pri izvajanju individualiziranega programa upoštevajo Izvedbeni kurikulum vrtca in oddelka, v katerega je otrok vključen, oziroma individualizirani program prilagajajo vsebinam in dejavnostim, ki so v oddelku trenutno aktualne. V programu je potrebno slediti ciljem, ki lahko prispevajo k otrokovemu potencialnemu razvoju.

Glede na otrokov odziv, je potrebno individualizirani program dopolnjevati ali korigirati.

Celovito obravnavo zagotavljajo še starši, zdravnik pediater, drugi zdravniki specialisti, fizioterapevt in defektologi drugih smeri, razvojni psiholog, socialni delavec in drugi.

Vodstveni delavci in ravnatelji vrtcev so v procesu prilagojenega izvajanja kurikuluma za otroke s posebnimi potrebami zelo pomembni. Z razumevanjem in pozitivno naravnostjo morajo pomagati pri iskanju možnosti in poti za čim bolj kakovostno vzgojo otrok s posebnimi potrebami.

Svetovalni delavci usklajujejo dejavnosti pri načrtovanju, izvajanju in vrednotenju predšolskih programov za otroke s posebnimi potrebami. V skladu s strokovno usposobljenostjo otroku nudijo neposredno pomoč.

Pomagajo družini pri premagovanju težav in stisk v katerih se znajdejo starši ob spoznanju, da je njihov otrok drugačen. Svetujejo jim in jih usmerjajo pri iskanju pomoči različnih strokovnjakov in drugih ustanov.

Eno najodgovornejših nalog imajo **vzgojitelji in pomočniki vzgojiteljev**. Po principu timskega dela sodelujejo pri večini nalog za otroka s posebnimi potrebami, ki je vključen v skupino in ob tem nosijo polno poklicno in osebno odgovornost. V proces pomoči otroku s posebnimi potrebami vstopajo pri neposrednem vsakodnevnem delu z njim, pri sodelovanju s starši in različnimi strokovnjaki. Vsa ta področja zahtevajo od njih več znanja, izkušenj in tudi osebne angažiranosti. Zato potrebujejo vso strokovno podporo, tako specialnih pedagogov/defektologov in drugih strokovnih delavcev, ki delajo z otrokom, kakor tudi različnih zunanjih sodelavcev, svetovalne službe vrtca, vodstvenih delavcev in ravnatelja vrtca.

Vzgojitelji in pomočniki vzgojiteljev v sodelovanju z defektologom in/ali drugimi strokovnimi delavci prilagajajo program dela specifičnim potrebam otroka, realizirajo del individualiziranega programa in kontinuirano spremljajo otrokov napredek glede na raven dosežkov in stopnjo

socializacije v oddelku. Delo v oddelku in zahteve, ki jih narekujejo posebne potrebe otroka usklajujejo tako, da ne rušijo odgovarjajočih nalog za celoten oddelek. Njihova naloga je, da s svojim odzivanjem na posameznega otroka in situacije ustvarjajo emocionalno in socialno varno ozračje v oddelku, v katerem bodo lahko vsi otroci na svoj način izrazili sebe, svoje sposobnosti, zmožnosti in posebnosti.

S temeljitim poznavanjem karakteristik otroka s posebnimi potrebami in njegovih sposobnosti, vzgojitelji in pomočniki vzgojiteljev lahko vplivajo na otrokovo aktivnost in razvijajo otrokov interes za raziskovanje novega v okolici. Otroka s posebnimi potrebami vzgajajo tako, da bo znal znanje poiskati in uporabiti v življenju. So zaupniki otroka in morajo zaupati v njegov razvoj in njegove sposobnosti. To je hkrati temelj, da se lahko vživijo v otroka in ga spodbujajo. Nudijo strokovno in osebno pripravljenost, da z refleksijo lastnega dela pomagajo otroku pri njegovem razvoju.

Občutljiva in odgovorna naloga vzgojiteljev in njihovih pomočnikov je priprava drugih otrok in staršev na vključitev otroka s posebnimi potrebami. Z lastnim zgledom in vplivom na druge otroke in starše ustvarjajo primerno klimo za sprejetje otroka in nadaljnjo sožitje v oddelku, v katerega je vključen otrok s posebnimi potrebami.

Vzgojitelji in pomočniki vzgojitelja, ki delajo v oddelku, v katerega je vključen otrok s posebnimi potrebami so člani strokovnega tima, ki je prostor za izmenjavo informacij o otrokovih dosežkih v oddelku in doseženi stopnji vključitve v okviru individualiziranega programa, ki ga je otrok deležen. Opozarjajo na težave, če se pojavljajo in predlagajo možne rešitve.

Vključitev otroka s posebnimi potrebami v oddelke vrtca pogojuje zagotavljanje neposredne pomoči otroku, pomoč in svetovanje vzgojiteljem in pomočnikom vzgojiteljev ter staršem s strani **defektologa ustrezne smeri ali/in drugega strokovnjaka**. Defektolog in/ali drugi strokovnjak dela neposredno z otrokom v oddelku ali/in individualno - odvisno od otrokovih potreb, težav in motenj.

Defektolog ustrezne smeri je član strokovnega tima in hkrati povezovalac med posameznimi strokovnjaki, vodstvom vrtca, starši in otrokom. Koordinira sodelovanje med vrtcem, izobraževalnimi in zdravstvenimi zavodi, invalidskimi združenji, društvi in drugimi, ki lahko nudijo ustrezno pomoč pri reševanju problematike otroka s posebnimi potrebami. Izdela defektološko diagnostiko in sodeluje pri pripravi individualiziranega programa.

Z vzgojitelji in pomočniki vzgojiteljev, ki delajo v oddelku, v katerega je vključen otrok s posebnimi potrebami, sodeluje preko medsebojnega informiranja, sodelovanja pri načrtovanju, izvajanju in evalvaciji programa za otroka in za starše oziroma za otrokovo družino. Vzgojiteljem, pomočnikom vzgojiteljev in staršem nudi strokovno pomoč in svetovanje.

Pomembna naloga defektologa in/ali drugega strokovnjaka je priprava in realizacija programa dela s starši oziroma z otrokovo družino. Poleg informativnih in svetovalnih programov organizira in izvaja tudi usposabljanje staršev in po potrebi usposabljanje drugih družinskih članov za skupno bivanje v družini. Sodeluje z vzgojitelji in pomočniki vzgojiteljev pri informiranju staršev drugih otrok v vrtcu.

Sodelovanje s starši poteka na različnih ravneh in sicer: sodelovanje s starši otroka s posebnimi potrebami, sodelovanje s starši vseh drugih otrok v oddelku, v katerega je vključen otrok s posebnimi potrebami in sodelovanje z drugimi starši v vrtcu.

Starši vseh otrok morajo biti korektno in strokovno seznanjeni z vrednostjo in pomenom skupne vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami. Vrtci lahko to storijo preko publikacije, v kateri je predstavljen celoten program dela in življenja v vrtcu. Poleg tega je smiselno, da se strokovni delavci, ki nudijo neposredno pomoč otrokom s posebnimi potrebami, predstavijo na roditeljskih sestankih staršev novincev. Na ta način starši spoznajo, da so lahko v oddelkih tudi otroci, ki potrebujejo posebno skrb in pozornost ne samo vzgojiteljic in pomočnic vzgojiteljic, pač pa tudi drugih strokovnjakov, po drugi strani pa se zavedo, da bodo pomoč strokovnjakov morda kdaj tudi sami potrebovali.

S starši otrok s posebnimi potrebami sodelujejo v vrtcu vzgojitelji, pomočniki vzgojiteljev, defektologi in drugi strokovni delavci. Pomembno je, da imajo vsi strokovni delavci korekten in strokoven odnos do njih. Vsak jih seznanja z otrokovim napredkom in morebitnimi težavami s svojega področja. Skupni pogovori so namenjeni celovitejšim analizam. Strokovni delavci prisluhnejo staršem, upoštevajo njihove izkušnje z otrokom pri zdravljenju, vzgoji in vsakdanjem življenju.

Starši predšolskih otrok s posebnimi potrebami se učijo sprejemati otroka takšnega kot je in se učijo živeti z njim. Defektolog, ki obravnava otroka, starše aktivno vključuje v oblikovanje individualiziranega programa, k spremljanju otrokovega napredka in jim svetuje o postopkih dela z otrokom. Defektolog skupaj s starši odkriva otrokova področja, na katerih je otrok uspešen, njegove težave in ovire in s tem vpliva na oblikovanje realnih pričakovanj do otrok in strokovnih delavcev.

Starši in drugi člani družine imajo različen odnos do otroka s posebnimi potrebami. Potrebno jim je ponuditi različne oblike izobraževanja in svetovanja, ki jih izvajajo strokovni in svetovalni delavci vrtca, zunanji strokovnjaki in specializirane ustanove. Dobro informirani starši bodo lažje opravljali svojo osnovno in nenadomestljivo vlogo starševstva, strokovno delo pa bodo zaupali strokovnjakom.

5. DODATNA PRIPOROČILA ZA SODELOVANJE VZGOJITELJEV IN POMOČNIKOV VZGOJITELJEV S STARŠI (Z DRUŽINO) OTROK S POSEBNIMI POTREBAMI

Vzgojitelji in pomočniki vzgojiteljev starše:

- seznanjajo o počutju in napredku otroka, ki ga opažajo ob različnih osebnih stikih,
- seznanjajo z vsakim napredkom in poudarjajo otrokove pozitivne lastnosti,
- opozarjajo pred prekomernim učenjem otroka in jim svetujejo igre in dejavnosti, ki naj se jih otrok sam, s sorojenci in s starši igra doma,
- svetujejo, da delajo z otrokom in ne namesto njega ter tako otroka vzpodbujajo k lastni aktivnosti,
- spodbujajo, da otroku svet okoli njega opisujejo in mu ob tem tudi omogočajo, da ga spozna z vsemi čutili, da hodijo z njim na sprehode, se z njim veliko igrajo, mu berejo in pripovedujejo in ga vključujejo v domače zaposlitve kot druge otroke,
- spodbujajo k aktivnemu sodelovanju ter ustrezni komunikaciji z otrokom,
- sodelujejo pri izobraževanju staršev otrok s posebnimi potrebami.

Poleg vzgojitelja naj pri ozaveščanju in informiranju staršev sodelujejo tudi drugi strokovnjaki, ki obravnavajo otroka.

6. PRIPOROČLJIVA DODATNA ZNANJA VZGOJITELJEV IN POMOČNIKOV VZGOJITELJEV OTROK S POSEBNIMI POTREBAMI

Za uspešno delo z otrokom s posebnimi potrebami, ki je vključen med druge vrstnike, vzgojitelji in pomočniki vzgojiteljev potrebujejo dodatna znanja ki posegajo predvsem na poznavanje:

- značilnosti posamezne skupine otrok s posebnimi potrebami,
- značilnosti družin z otrokom s posebnimi potrebami,
- metode dela, značilnih za posamezno skupino predšolskih otrok s posebnimi potrebami,
- timskega dela,
- opazovanja otroka in spremljanja otrokovega napredka,
- načrtovanja ciljev,
- novih teoretičnih ugotovitev in praktičnih dosežkov,
- prilagajanja didaktičnih sredstev,
- ustrezne uporabe tehničnih, ortopedskih in ortotičnih pripomočkov.

Zaželena je izmenjava izkušenj vzgojiteljev in pomočnikov vzgojiteljev, ki imajo v oddelku otroke s posebnimi potrebami. Dodatna znanja si pridobijo na seminarjih, razpisanih v katalogu stalnega strokovnega spopolnjevanja, na drugih seminarjih in predavanjih ter preko strokovne literature.

7. DODATNA STROKOVNA POMOČ

Strokovni delavec, ki otroku s posebnimi potrebami, njegovi družini in odraslim v vrtcu nudi dodatno strokovno pomoč (defektolog ustrezne smeri, socialni pedagog, fizioterapevt, ...) sodeluje pri oblikovanju individualiziranega programa za posameznega otroka do operativne ravni.

Strokovni delavec ustrezne smeri nudi:

- sistematično individualno pomoč s ciljem razvijati njegove psihofizične sposobnosti,
- ozavešča okolico in s tem ustvarja strpnejši odnos do otroka,
- sodeluje pri zagotavljanju ustreznih pogojev v vrtcu (prostor, igrače, oprema, ...),
- sodeluje z drugimi strokovnimi delavci, ki otroku nudijo dodatno strokovno pomoč in z odraslimi, ki otroku nudijo fizično pomoč v vrtcu,
- povezuje se z vzgojitelji in pomočniki vzgojiteljev in jim pomaga prepoznati otrokove značilnosti, med njimi tudi posledice težav oziroma motenj in ovir v razvoju,
- vzgojiteljem in pomočnikom vzgojiteljev svetuje postopke dela z otrokom in s pripomočki,
- seznanja starše o vsakem otrokovem napredku,
- svetuje staršem o delu in igri z otrokom doma tako, da starše in otroka dodatno ne obremenjuje, ter staršem priporoča ustrezno opremo in igrače,
- ozavešča starše o možnostih vključevanja družine v združenja, društva,
- skupaj s strokovno skupino vrta in, v soglasju s starši z drugimi zunanjimi strokovnimi delavci, ki spremljajo otrokov razvoj, preverja ustreznost programa in ga prilagaja glede na njegov napredek,
- organizira različne oblike izobraževanja za strokovne delavce vrtecev in starše,
- sodeluje s širšim okoljem pri organizaciji in zagotavljanju pomoči, razumevanju problematike otroka in njegove družine.

Glede na potrebe in interese otroka s posebnimi potrebami in njegovih vrstnikov ter glede na objektivne okoliščine, delo z otrokom izvaja na različne načine:

- nudi pomoč otroku v pri dejavnosti, ki jo pripravi vzgojitelj ali pomočnik vzgojitelja, in za katero otrok potrebuje več časa, pomoči, posebne prilagoditve ali posebno rokovanje in vodenja odraslega,
- sodeluje v skupni dejavnosti, ki jo pripravi skupaj z vzgojiteljem in/ali pomočnikom vzgojitelja, ob vsebini in/ali metodičnem pristopu, ki je posebej primeren za otroka, je pa ustrezen in zanimiv tudi drugim otrokom,
- izvaja delo v manjši skupini otrok izven igralnice (s prijatelji iz skupine, ki si jih otrok sam izbere ali z otroki, ki želijo sodelovati, ...),
- dela v manjši skupini otrok, v kateri je otrok s posebnimi potrebami le eden od udeležencev,
- izvaja individualno delo z otrokom v igralnici v mirnem kotičku,
- izvaja individualno delo z otrokom v posebnem prostoru,
- otroku s posebnimi potrebami in drugim otrokom pomaga pri razvijanju ustreznih socialnih odnosov, ki so pomembni za socialno integracijo,
- pomaga otrokom tudi pri reševanju konfliktnih situacij v oddelku.

Sledi novostim, ki jih ponuja trg in tudi sam oblikuje in izdelava različna sredstva, s katerimi lahko v največji možni meri spodbuja razvoj otrok. Dobro je, da so različna sredstva, ki jih uporabi pri individualnem delu, otroku in otrokom na voljo tudi tedaj, ko ni prisoten v oddelku. Tako ima otrok s posebnimi potrebami možnosti, da utrjuje aktivnosti, ki jih je izvajal ob odraslem., hkrati pa pritegne k aktivnosti tudi svoje vrstnike, kar lahko spodbuja tudi socialno zorenje vseh otrok v oddelku in daje možnosti za kakovostnejše druženje.

8. DOPOLNITVE ZA DELO Z OTROKI Z MOTNJAMI V DUŠEVNEM RAZVOJU

Otroci z motnjami v duševnem razvoju predstavljajo največjo skupino otrok s posebnimi potrebami. V predšolskem obdobju, ko se otrokove težave šele nakazujejo, lahko že zaznamo upočasnjeno kognitivno funkcioniranje, težave posploševanja in mišljenja, ki se zadržuje na konkretnem nivoju. Spremljajo jih lahko težave na področju zaznavanja, oblikovanja predstav in pomnjenja ter kratkotrajne pozornosti. Otrok lahko izkazuje tudi govorno - jezikovne motnje, motnje gibanja, čustvene težave in težave v socialnem prilagajanju.

Glede na stopnjo intelektualnega in socialnoemocionalnega odstopanja od pričakovanega povprečje govorimo o:

- otrocih z lažjimi motnjami v duševnem razvoju,
- otrocih z zmernimi motnjami v duševnem razvoju,
- otrocih s težjimi motnjami v duševnem razvoju in
- otrocih s težkimi motnjami v duševnem razvoju.

V oddelke vrtcev so najpogosteje vključeni otroci z lažjimi motnjami v duševnem razvoju, pa tudi nekateri otroci z zmernimi motnjami v duševnem razvoju.

Otroci z lažjimi motnjami v duševnem razvoju imajo pogosto težave in motnje, ki v predšolskem obdobju še niso izražene v vsem svojem obsegu, nakazujejo pa se težave na posameznih področjih funkcioniranja, ki opozarjajo na drugačnost otrokovega razvoja. Opazno je upočasnjeno kognitivno funkcioniranje, zmanjšana je sposobnost posploševanja, mišljenje ostaja na konkretni ravni. Spremljajo jih lahko težave in motnje na področju občutenja in zaznavanja, oblikovanja predstav in pomnjenja, kratkotrajna pozornost. Pogosto imajo otroci z lažjimi motnjami v duševnem razvoju tudi govorno-jezikovne motnje, motnje gibanja (groba in fina motorika), čustvene težave, težave v socialnem prilagajanju. Njihovi dosežki so skromni na večini področij dejavnosti.

Otroci z lažjimi motnjami v duševnem razvoju se pomembno razlikujejo od otrok z zmernimi motnjami v duševnem razvoju.

Otroci z zmernimi motnjami v duševnem razvoju imajo neskladen profil sposobnosti. Pridobivanje življenjskih izkušenj jim otežuje nizka stopnja spoznavnega razvoja, govornega, emocionalno-socialnega in gibalnega razvoja, ki je opazna že v predšolskem obdobju. Praviloma imajo otroci z zmernimi motnjami v duševnem razvoju šibko motivacijo za lastno aktivnost, kratkotrajno pozornost in težave prilagajanja. Imajo ohranjene zmožnosti za razvoj socializacije, komunikacije, samooskrbe, enostavnih dejavnosti in iger, za aktiviranje potencialov pa že skozi vso predšolsko obdobje praviloma potrebujejo kontinuirano vodenje in različno stopnjo pomoči, prilagojene dejavnosti in vsebine in prilagojen način izvajanja.

Delo odraslih pri vzgoji otroka z motnjami v duševnem razvoju v vrtcu je usmerjeno v spodbujanje otrokovega razvoja in učenja in ne v odpravljanje njegovih motenj. S pravočasnim in ustreznim spodbujanjem na razvoj in učenje, se lahko otroku z motnjami v duševnem razvoju

v predšolskem obdobju posamezne težave, ki izhajajo iz otrokove motnje omilijo, nekatere tudi odpravijo.

8.1. ČASOVNE PRILAGODITVE

Otrok mora imeti možnost in čas, da vse kar že zmore, opravi samostojno. To zahteva veliko fleksibilnost pri časovnem načrtovanju izvajanja posameznih dejavnosti.

Vzgojitelji in pomočniki vzgojiteljev predvidijo več časa pri vseh dejavnostih v zvezi s skrbjo za samega sebe (opravljanje fizioloških potreb, umivanje, urejanje, hranjenje, ...) in tudi pri izvajanju vseh področij dejavnosti v vrtcu. Praviloma otrok potrebuje več časa, da razume (tudi že znana) navodila, pravila iger, vsebine, opravila, ... in se ustrezno odzove.

Posebej je potrebno predvideti fleksibilnost pri izrabi časa pri uvajanju novih vsebin, kajti, za razumevanje novih dejavnosti oziroma za pridobivanje novih izkušenj, otrok z motnjami v duševnem razvoju pogosto potrebuje večjo nazornost in več ponovitev. Otrok mora imeti možnost, da dejavnost, ki jo izvaja prekine in jo nadaljuje kasneje. Potrebuje različen tempo menjavanja vsebin in aktivnosti in tudi prilagajanje dejavnosti glede na njegove želje ob različnem času.

8.2 PRILAGODITVE PROSTORA

Z vidika posebnih potreb otroka z motnjami v duševnem razvoju je pomembna fleksibilnost pri oblikovanju prostora. Otrok mora začutiti prostor kot nekaj, kar je namenjeno tudi njemu. Imeti mora možnost, da se v prostoru vidi njegova ustvarjalnost. Otroku zagotovimo dovolj osebnega prostora, da ga vrstniki preveč ne vznemirjajo.

Prostor je potrebno oblikovati na tak način, da lahko ob dejavnostih, ki potekajo v oddelku, sočasno poteka tudi individualno delo. Marsikateri otrok se bolje počuti, če mu pri individualnem delu ni potrebno zapustiti njihovega matičnega oddelka in svojih vrstnikov. Defektolog, vzgojitelj in pomočnik vzgojitelja morajo zato usklajeno načrtovati svoje delo in upoštevati različne vidike potreb in razporejenj vseh otrok v oddelku.

Nekateri pa, ravno nasprotno, potrebujejo mirnejši prostor, kjer so z defektologom lahko sami, kjer lahko pokažejo, kaj znajo in zmorejo, brez nenehnega tekmovanja z vrstniki.

8.3 PRILAGODITVE IZVAJANJA PODROČIJ DEJAVNOSTI

Kurikulum za vrtce dovolj široko opredeljuje cilje in iz njih izpeljane primere dejavnosti tudi za otroke z motnjami v duševnem razvoju, vključene med vrstnike.

Otrok se v oddelku mora počuti sprejetega in varnega. Kurikulum poudarja pomen organizacije stalnih dejavnosti, za katere otroci vedo vnaprej. Za občutek varnosti potrebuje otrok z motnjami v duševnem razvoju take stalne dnevne dejavnosti, ki so smotrno organizirane in nudijo jasna in stalna pravila, ki jih je potrebno večkrat ponavljati in preverjati, ali jih razume. Ko sprejmemo pravila igre, jih mora upoštevati tudi ta otrok. Pri tem morajo odrasli imeti ves čas pred očmi otrokove sposobnosti in težave, ki otroku onemogočajo enakopraven položaj med vrstniki. Pri delu z otrokom spodbujajo področja, dejavnosti, pri katerih je otrok uspešen in samoiniciativen.

Pogosto se dejavnosti, pri katerih je otrok uspešen izkoristijo tudi kot izhodišče za izvajanje drugih dejavnosti, kot element motivacije, podaljšanje vztrajnosti, ipd. Zato morajo odrasli otroka dobro poznati ter imeti jasne in dosegljive cilje, kaj naj se otrok nauči, katero spretnost naj usvoji, potem bo izbor metod predstavljal možnost ustvarjalnosti in izpeljav osnovnih didaktičnih metod pri vsaki aktivnosti v oddelku in pri vsaki obravnavi posebej. Pri vseh dejavnostih, kjer ima otrok težave, ki izhajajo iz njegove motnje, naj so odrasli pozorni na zahtevnost in trajanje dejavnosti, pri tem naj mu po potrebi prilagodijo dejavnost, mu pomagajo in ga skupaj z otroci v oddelku spodbujajo. Otroku namreč potrebuje mnogo različnih kratkotrajnih dejavnosti, ki jih zmorejo opraviti čim samostojneje in mnogo možnosti sodelovanja in skupne igre.

Odrasli morajo v otroka zaupati, verjeti vanj, da je sposoben opraviti določene naloge in mu to tudi pokazati. Vsak uspeh otroka naj bo nagrajen s pohvalo.

Dosežki otrok z motnjami v duševnem razvoju so skromni na večini področij dejavnosti. Otroka se pred drugimi otroki ali odraslimi ne izpostavlja, se ga ne primerja z njimi ali ocenjuje njegove sposobnosti v primerjavi z drugimi, temveč le z njim samim. Prav tako otrok naj ne bo izpostavljen tekmovanju ali primerjanju med otroki, še posebej, če gre za spretnosti, dejavnosti, v katerih v povprečju ni enako uspešen (npr. pri ocenjevanju izdelkov, ...).

Otrok z motnjami v duševnem razvoju je pogosto prikrajšan za različne življenjske izkušnje. V njem se že zelo zgodaj lahko pojavi dvom v lastne gibalne spretnosti in neustreznega zavedanja lastne telesne sheme, kar ima za posledico težave v socialni integraciji. Zato naj se otroka z raznovrstnimi pripomočki in zanimivimi igrami, ki vsebujejo gibalne elemente, spodbuja k spontanemu gibanju, hkrati pa mu je potrebno pomagati pri razvijanju specifičnih gibalnih funkcij, ki lahko pripomorejo k napredku tudi na drugih področjih njegovega razvoja. Otrokova gibalna dejavnost je namreč v izraziti interakciji s kognitivnimi sposobnostmi in čustveno-socialnimi značilnostmi.

Otrokovo gibanje je potrebno osmisliti in sistematično spodbujati, če se otrok premalo vključuje v gibalne dejavnosti ali se tudi spontano premalo giblje.

Pri otroku, ki se sicer veliko giblje, je pa njegovo gibanje nesmotrno, pa je gibanje potrebno ozavestiti, sistematično usmerjati in omejiti.

Kurikulum posebej poudarja, da otroci ne smejo imeti strahu pred neuspehom na gibalnem področju. Prav na tem področju pogosto prihaja do tekmovalnosti, oziroma se posebej poudarja uspehe gibalno sposobnejših otrok. Odrasli se morajo tega zavedati in omogočiti otroku z motnjami v duševnem razvoju, da ga uspehi vrstnikov ne odvrnejo od tekmovanja s samim seboj.

Tudi defektolog je dolžan pri individualnem delu z otrokom enakovredno vključevati cilje s področja gibanja in jih integrirati s cilji vseh drugih področij.

Z gibanjem, ki bo otroku omogočalo, da raziskuje okolico, prijema predmete, manipulira z njimi in jih tako spoznava, bo otrok pridobival nadzor nad gibi velikih mišic in postopno vedno bolj

tudi finejše gibe. Razvijanje finih ročnih spretnosti vključujoč tudi grafomotorične spretnosti je ena pomembnejših nalog tudi pri individualnem delu z otrokom.

Govor je za otroka sredstvo, ki mu omogoča, da lažje raziskuje okolje in komunicira z ljudmi. Za otroka z motnjami v duševnem razvoju je to še toliko bolj pomembno. Pogosto otroci z lažjimi motnjami v duševnem razvoju na govorno-jezikovnem področju zaostajajo za svojimi vrstniki, slabše razumevajo povedano in se manj govorno izražajo. Odrasli morajo biti dober govorni model. V komunikaciji z otrokom je nujen očesni kontakt, saj mu odrasli na tak način sporočajo, da komunicirajo z njim, da ga poslušajo in spoštujejo. Z otrokom komunicirajo tako, da jih razume, otroka spodbujajo, da se govorno izraža, počakajo, da dokonča svojo misel. Otrok z motnjami v duševnem razvoju ne živi samo v svoji igralnici, pač pa je del celotnega kolektiva odraslih in otrok v vrtcu. Zato naj bo ustreznega odnosa v komunikaciji deležen tudi od drugih otrok v oddelku, otrok drugih oddelkov, njihovih staršev, vzgojiteljev in pomočnikov vzgojiteljev in nenazadnje tudi tehničnega in upravnega osebja, s katerim se dnevno srečuje.

V vsakdanjem govoru odrasli uporabljajo kratka in jasna navodila in vprašanja. Ko želi otrok nekaj sporočiti, naj se ne zadovolji samo z gestami ali mimiko njegovega obraza. Ko je otroku posredovano neko navodilo, ga naj tudi izpolni, kajti le tako bodo odrasli prepričani, da je navodilo razumel.

Izvajanje vseh dejavnosti naj vedno spremlja razlaga, da bo otrok tudi preko pripovedovanja in opisovanja seznanjen s tem, kar dela. Ob tem naj tudi otrok sam pove kaj dela, kaj je naredil in kaj namerava narediti.

Otrok naj sliši poleg vsakdanjega besednjaka nove, njemu še neznane izraze.

Individualno delo z otrokom je namenjeno poglobljenim glasovnim, besednim igram, zanimivo posredovanim zgodbam ali dogodkom, ki jih njegovi vrstniki igraje usvojijo in enostavnejšim vsebinam, ki jih bo razumel in tudi znal interpretirati.

Otrok z motnjami v duševnem razvoju, ki se težje govorno izraža, mora imeti na voljo različne druge možnosti izražanja. Pogosto mu prav področje umetniškega izražanja ponuja veliko možnosti. S slikanjem, plesom, dramatizacijo ali ob glasbi lahko izrazi svoja čustva, želje, težave, svoje trenutno počutje.

Pri različnih skupnih umetniških izražanjih, na primer pri dramskih uprizoritvah ali pri plesnih dejavnostih, ki jih otroci predstavljajo staršem ali drugim otrokom, mora imeti otrok z motnjami v duševnem razvoju vloge, pri katerih je uspešen in s katerimi lahko enakopravno sodeluje, kar mu daje občutek pripadnosti oddelku in bogati njegove socialne izkušnje.

Vrednotenje otrokovega sodelovanja mora biti naravnano tako, da krepi njegovo samozavest.

Preko socialnih interakcij, ki se vzpostavljajo v vrtcu na vseh nivojih je prav v odnosu do otroka z motnjami v duševnem razvoju še posebej pomembno upoštevanje otroka kot posameznika in omogočanje razvijanja varnosti in občutka pripadnosti. Znotraj posameznega oddelka nastajajo prijateljske vezi, oblikujejo se manjše, stalne igralne skupine s podobnimi interesi. Otrok z motnjami v duševnem razvoju ima lahko težave pri vzpostavljanju stikov v takih skupinah. Zgodi se, da ga otroci odklanjajo in se izogibajo stalnemu igralnemu partnerstvu z njim, kar ga

lahko osami in potiska na rob dogajanja. Odrasli morajo biti na to pozorni, opaziti njegove stiske in mu pomagati poiskati partnerje v igri. Tudi z neposrednim vključevanjem odraslih v igro otrok, se tako otrok z motnjami v duševnem razvoju, kot vrstniki učijo primerne komunikacije, ki naj temelji na strpnosti in iskanju vlog za vsakega posameznika. Pogosto namreč otroci z motnjami v duševnem razvoju potrebuje pri igri več strukturirane pomoči in vodenja.

Pri skupinskih družabnih in didaktičnih igrah, kjer so pomembna določena pravila, otrok potrebuje pomoč in usmerjanje, če nastopijo težave z razumevanjem in upoštevanjem pravil.

Pomen igre na prostem je za otroka z motnjami v duševnem razvoju izjemnega pomena. Pogosto v igri na prostem pravzaprav šele oživi, saj ima veliko možnosti za rokovanje/eksperimentiranje z naravnimi materiali, ki ga umirjajo in sproščajo. Igre na prostem, v mivki, na travi, med drevjem, v vodi, naj tudi defektolog čim večkrat izkoristi za individualno delo, kot didaktični material za doseganje ciljev z različnih področij pa lahko domiselno uporabi vse naravne materiale, ki jih z otrokom poiščeta zunaj.

Za igro mora otrok imeti vedno dovolj možnosti. Prav tako otrok mora imeti dovolj možnosti izražanja lastnih čustev veselja, žalosti, jeze,... , možnosti zastopanja lastnih potreb, želja, interesov in možnosti, da se zaveda tudi svojega nepravilnega ali neustreznega ravnanja - zanj naj veljajo enaka pravila, kot za druge otroke. Pomembno je, da so odrasli tudi do otroka z motnjami v duševnem razvoju dosledni, da otrok ne postane negotov, da lahko predvideva in tudi sprejema dogovore.

Zaradi upočasnjene kognitivnega funkcioniranja in zmanjšane sposobnosti posploševanja, naj otrok z motnjami v duševnem razvoju nove vsebine vedno najprej spozna na konkretnem nivoju, šele postopno, v skladu z njegovo zrelostjo in sposobnostmi s pomočjo slikovnega materiala, skic, shem itd... Osnova mora biti to, kar otrok že zna. Na to osnovo se nadgrajuje naslednji, nekoliko zahtevnejši korak. Velika napaka je, če ima otrok prezahtevne naloge, neuspeh ga lahko potlači, izgubi voljo do dela, med otroki se počuti manjvreden. Težave in motnje na področju občutenja in zaznavanja, oblikovanja predstav, pomnjenja ali kratkotrajna pozornost otroka z motnjami v duševnem razvoju, otežujejo otroku razumevanje vsebin. Za boljše razumevanje naj otrok čim več opazuje, primerja in preizkuša, ..., vedno z vsemi možnimi čuti. Cilje in naloge naj ima razdeljene na kratke korake, tako, da bo lahko posamezne korake zaključil in dosegal uspehe.

Posebej pomembni za otroka z motnjami v duševnem razvoju so cilji, ki se navezujejo na spoznavanje samega sebe, svojega telesa, funkcij posameznih delov telesa ter zmožnosti in omejitev, ki mu jih ponuja telo. Pozitivne izkušnje telesnega občutenja mu pomagajo pri zaznavanju sveta okrog sebe in sebe v njem, s tem pa postajajo njegove predstave o samem sebi pozitivnejše in krepijo njegovo samozavest.

Za otroka je zelo spodbudno, če ima v igralnici ali zunaj stalno nalogo (npr.:skrbeti za cvetje, sadike v zelenjavnem vrtu, ribo v akvariju in podobno). Ob zaupanju vanj se bo veliko naučil in hkrati razvijal odgovornost do okolja.

Vsakdanje situacije v vrtcu ponujajo veliko priložnosti za spontano seznanjanje z matematičnimi zakonitostmi. Pri urejanju igralnice, sortiranju igrač, manipuliranju z materiali, pripravljanju

pogrinjkov, je vzgojitelj pozoren, da je otroku z motnjami v duševnem razvoju omogočeno mnogo situacij za spoznavanje lastnosti predmetov (barvo, obliko, funkcijo, velikost, dolžino, debelino, višino, vrsto materiala, ...) velikostne odnose, dojemanje pomenov predlogov, ki določajo prostorske odnose, razvrščanje, prirejanje, dopolnjevanje, spoznavanje pojmov enako, različno, celota, del, prepoznavanje podobnosti in razlik, sestavljanje delov v celoto, določanje vrstnega reda, razmerja ena proti ena, preštevanje in merjenje, tako v spontani igri, kakor tudi v strukturiranih aktivnostih v oddelku in pri individualnem delu.

Tudi pri individualnem delu, ki je bolj strukturirano, naj so dejavnosti načrtovane in izvajane na čim bolj igriv način, ne da bi pri tem pozabili na cilje, ki so pri obravnavi pomembni. Ob seznanjanju s količinskimi pojmi, npr., se otrok igra trgovine, nove družabne igre in podobno.

Z vidika individualnih potreb in izhajajoč iz načela o zagotavljanju enakovrednih pogojev za otrokov optimalni razvoj, morajo v vrtcu biti zagotovljene možnosti, da strokovni delavci, ki imajo v oddelek vključenega otroka z motnjami v duševnem razvoju, v dogovoru z defektologom in drugimi strokovnjaki predlagajo oziroma priskrbijo didaktična sredstva in individualne pripomočke, ki jih potrebuje ta otrok.

9 DOPOLNITVE ZA DELO S SLEPIMI IN SLABOVIDNIMI OTROCI

Pri otroku ki vidi, kmalu opazimo, da je gledanje zavestno usmerjeno (razveseli se igračke ki mu jo ponudimo, vesel je tudi nasmejanega obraza). Ko se začne polnočutni otrok odzivati na dogajanje v svoji okolici se začne hitreje razvijati.

Slep otrok se normalno razvija le toliko časa, dokler njegov razvoj ni odvisen od vida. Ko pa na njegov razvoj v večji meri vpliva vid, se začenjajo pri otroku z okvaro vida, kazati motnje in ovire v razvoju, ki jih lahko omilimo s pravilno vzgojo doma in v vrtcu. Zaradi pomanjkanja vidnega zaznavanja pri slepem ali slabovidnem otroku se lahko pojavijo določeni zaostanki v razvoju. Po vidni poti namreč prihaja največja količina vtisov.

Zaradi okvare vida imajo otroci težave v zaznavanju zunanjega sveta, slabo orientacijo v prostoru, slabo ocenjevanje razdalje, smeri in vzajemnega odnosa predmetov. Spremljanje sprememb procesov in pojavov, opazovanje sprememb v naravi ali tudi nadzorovanje svojih gibov je zelo oteženo ali celo onemogočeno. Njihove predstave o predmetih so siromašne, lahko tudi neustrezne. Pogosto imajo velike težave pri posploševanju. Prizadeta je tudi otrokova motorika in njegova sposobnost socializacije, ki jo otežuje pomanjkanje socialnih izkušenj.

Po kriterijih sposobnosti gledanja razlikujemo::

- slabovidnost,
- težko slabovidnost,
- slepoto z ostanki vida,
- slepoto z minimalnim ostankom vida,
- popolno slepoto in dojem svetlobe.

Slabovidni otroci in **težko slabovidni otroci** lahko v prilagojenih pogojih informacije sprejemajo po vidni poti.

Slepi otroci z ostankom vida lahko z vidom prepoznavajo manjše objekte, predmet opazijo na razdalji enega do dveh metrov in pri igri in zaposlitvah uporabljajo preostali vid, medtem ko **slepi otroci z minimalnim ostankom vida** vidijo sence, obrise večjih objektov in večjih predmetov. Vid jim služi predvsem pri orientaciji, samostojnemu gibanju ter praktičnih zaposlitvah.

Za otroka, ki ima vsaj minimalne ostanke vida je pomembno upoštevati preostali vid. Otrok, ki vidi, dobiva 9/10 vtisov preko vida in tudi slaboviden ali slep otrok z minimalnim ostankom vida pri opazovanju in spoznavanju sveta okoli sebe uporablja svoj vid, čeprav v omejenem obsegu. Določene izkušnje pridobiva preko ostalih čutil.

Če slabovidni ali slepi otrok z minimalnimi ostanki vida neguje in smotrno uporablja ostanke vida, se mu ta lahko ohrani za vse življenje.

Popolnoma slepi otroci, informacije iz okolja sprejemajo po vseh preostalih perceptivnih poteh, predvsem preko tipa in sluha.

Da bi bila vzgoja slepega ali slabovidnega otroka uspešnejša in da bi ga čim prej pripravili za življenje, mu je vso skrb potrebno nuditi že od rojstva dalje.

9.1 ČASOVNE PRILAGODITVE

Slaboviden ali slep otrok potrebuje več časa pri izvajanju določenih aktivnosti, kot njegovi vrstniki, ki vidijo. Ker se s pomočjo vida težko ali ne more orientirati, potrebuje več časa pri urejanju, hoji in gibanju, pri seznanjanju z novimi predmeti, vsebinami, igračkami, (tipa, poslušaj opis, ...), pri vključevanju v igro in seznanjanju z novimi igrami, ... Vzgojitelj in pomočnik vzgojitelja naj predvidi veliko dodatnega časa za opisovanje, ponazoritve in tudi za zbiranje in prilagajanje različnih (naravnih in drugih) materialov.

9.2 PRILAGODITVE PROSTORA

Prostor slepega ali slabovidnega otroka je praktično zmanjšan na doseg rok in nog, kajti tak otrok še ni sposoben, da bi izkoristil podatke, ki mu jih nudijo ostala čutila.

Oprema igralnice mora imeti zaščitene robove, igrače naj nimajo ostrih robov. Slep otrok mora vedeti, kje v prostoru se kaj nahaja. Igrače in didaktični materiali naj bodo vedno na znanem, dogovorjenem mestu, vrata na hodnih ne smejo ostajati odprta, na poteh, kjer se slep otrok giblje, ne sme biti predmetov. predmeti in igrače v igralnici naj bodo dlje časa na stalnem mestu.

Slep otrok mora imeti v garderobi stalno mesto za oblačila in obutev, ki naj bo označeno tako, da ga bo lahko otipal, za slabovidnega otroka pa naj bo oznaka enostavne oblike in kontrastnih barv.

Slep ali slaboviden otrok naj ima stalno mesto pri vseh obrokih v vrtcu in pogrinjek kontrastnih barv (prtiček, krožnik, skodelica).

Kjer se giblje slep ali slaboviden otrok, so primerne tipne oznake za orientacijo.

Pomembna je primerna osvetlitev vseh prostorov, ki jih uporablja slaboviden otrok in slep otrok z minimalnim ostankom vida.

9.3 PRILAGODITVE IZVAJANJA PODROČIJ DEJAVNOSTI

Slep otrok je nagnjen k pasivnosti in mirovanju, zato potrebuje neprestane vzpodbude in usmeritve v aktivno dejavnost. Dejavnosti, ki jih izvaja morajo biti povezane z vedno novimi spoznanji in prijetnimi doživetji. Uspehe je potrebno nagraditi s pohvalo.

Na spoznavanje novih stvari s tipom se otroka načrtno spodbuja. Pomembno je, da se mu čim bolj zgodaj omogoči sistematično učenje vsakodnevnih spretnosti in navad (hranjenje, oblačenje, osebna nega...).

Zaradi specifičnega razvoja (ker ni učenja s posnemanjem) je pri slepem otroku potrebno posebej razvijati motoriko (grobo in fino) in otroka usmerjati na uporabo preostalih čutil (tipa, sluha).

Novih gibov slepega otroka naučimo preko profesionalnega telesnega stika in dotika (npr. otroka posadimo v naročje in usmerjamo njegove roke). Z otipavanjem npr. obraza spoznava otrok različen položaj ust, mimike, Podobno ravnamo, ko ga učimo zavezovanje čevljev, rezanja, prijemanja, ravnanja itn.

Namesto koordinacije oko - roka mora slep otrok vzpostaviti koordinacijo uho - roka. To mu omogoča, da poišče smer zvoka, ki ga predmet oddaja in poseže za njim in ga raziskuje. Roka slepega otroka je osnova za raziskovanje sveta.

Otrok z motnjo vida ima enake potrebe po gibanju kot polnočutni otrok, manjka pa mu spodbud in želja po gibanju. Močno sta izraženi pasivnost in nezainteresiranost. Tak otrok potrebuje dosti gibanja in rekreacije. Udeležuje se lahko različnih gibalnih in športnih dejavnosti v vodi, na snegu in v naravi, pri čemer se morajo upoštevati oftalmologova navodila glede na oftalmološko diagnozo, pričakovan potek očesne bolezni ali stanja ter individualne sposobnosti posameznika.

Vse aktivnosti, ki jih slep ali slabovidni otrok izvaja naj spremlja besedno opisovanje. Otrok mora imeti dovolj časa, da lahko aktivnosti izvede čim samostojneje. Za izvajanje posameznih dejavnosti mu odrasli po potrebi zagotovi neposredno vodenje. Pri določenih aktivnostih naj odrasli poskrbijo, da si otrok sname očala. V telovadnici oziroma v igralnici naj so slepemu ali slabovidnemu otroku v pomoč tipne oznake na tleh, na stenah in tudi na omarah.

Poleg športnih rekvizitov se otroku ponudijo še zvočne igrače (žoge, baloni v katerih je npr. zvonček, riž, ...), igrače, ki jih otrok potiska pred seboj (vozički, samokolnice, ...), tricikel, skiro, kolo, kotalke, rolke. Slabovidnim otrokom pa tudi igrače intenzivnih in kontrastnih barv.

Za vzpodbujanje gibalnega razvoja pri slepem oziroma slabovidnem otroku je priporočljiva vključitev v plavanje, hipoterapijo in razne oblike korektivnih vaj ter druge oblike rekreacije.

S vplivanjem na razvijanje grobe motorike (plazenje, hoja, orientacija v prostoru) in fine motorike (oprijemanje, raziskovanje s prsti) odrasli otroku vzpodbuja potrebno zanimanje za predmete v okolju. S postavljanjem predmetov v doseg njegove roke bo otrok začel prijemat, tipati, postopoma bo razvil potrebo po dejavnosti oziroma željo po raziskovanju. Te aktivnosti je potrebno ponavljati.

V besednem izražanju med slepim otrokom in tistimi, ki vidijo v začetku ni bistvene razlike. Razlike se pojavijo ko besede dobivajo smisel. Razlogov je več, lahko je tudi v slabšem kontaktu med mamo in slepim otrokom ali v nedostopnosti besednega izražanja o vidnih značilnostih okolja, kar se prenaša tudi v novo okolje – v vrtec.

Za slepega in slabovidnega otroka je jezik pomemben za komunikacijo. Pomembno je, da zgodaj razvije govor, da razume pojme in pridobi ustrezne predstave. Pravljič, zgodb ali pesmi mu ni dovolj samo prebrati, temveč mu je pojme potrebno vedno znova približati po tipni, slušni in/ali drugi čutni poti (vonj, okus), da bo dobil o njih predstavo, jih razumel in osvojil. Vsebine naj bodo čimbolj povezane z naravo. Odsotnost vida povzroči počasnejše osvajanje besed. Povsem drugačno je razumevanje, če otrok osvoji besedo na osnovi lastnih izkušenj (tip, sluh, vonj, okus) ali le s posnemanjem govora drugih. Zaradi tega je potrebno nuditi otroku priložnosti, da si nabere raznovrstnih izkušenj preko različnih čutil in tako zmanjša govorno zaostajanje.

Pogost govor odraslih v vrtcu povezan s nežnimi dotiki in ljubkovanjem, otroku v veliki meri lahko nadoknadi odsotnost vidne spodbude.

Zaradi odsotnosti vida je oteženo nebesedno sporazumevanje saj le-to v začetku temelji na srečanju pogleda in percipiranju obrazne mimike.

Slep ali slaboviden otrok uživa v umetniških dejavnostih. Glede na njegove ostanke vida se mu nudijo materiali intenzivnih barv. Ob spoznavanju in uporabi različnih materialov bo razvijal tipno občutljivost in predstave.

Nudimo mu različne materiale za gnetenje. Pogosto se dogaja, da slepega ali slabovidnega otroka motijo umazane roke, ko dela z lepilom, glino, testom... . Z razlago, da si bo po opravljeni dejavnosti roke umil in postopno, ob primernih spodbudah, se mu ti materiali vseeno nudijo.

Slepi otrok naj riše na pozitivno folijo, uporablja naj tudi risarsko stavnico. Slabovidni otrok pa uporablja različna risala in pisala z ustrezno debelino in intenzivno sledjo (flomastri, debelejši čopiči). Odrasli naj otroku ponudi več različnih barv, pisal ali risal in da otroku tudi možnost izbire, mu pa tudi svetuje. Papir naj se ne blešči.

Otroka z motnjami vida se načrtno vzpodbuja k poslušanju naravnih zvokov in zvokov v zaprtem prostoru (telefon, ura, vodovodna pipa, zapiranje in odpiranje vrat ...). Otroku naj povzroča oziroma proizvaja zvoke in jih ponovno prepozna in poimenuje (raglje, kladivo, škarje, ...).

Gibi pri plesnih dejavnostih se mu opišejo in pokažejo na njegovem telesu in telesu odraslega. Ker pogosto nimajo notranje motivacije, ga je k plesnim aktivnostim treba vzpodbujati.

Dogajanja, ki so prikazana z avdiovizualnimi sredstvi, je potrebno opisovati. Fotografije in slike morajo biti jasne in kontrastne, predmeti na sliki naj se dobro ločijo od podlage.

Vsa dogajanja pri dramski dejavnosti je potrebno otroku opisovati in razložiti (manj jasne dogodke, besede, gibe, ...).

Za slepega ali slabovidnega otroka je spoznavanje družbenega okolja (vsakdanje, družinsko, kulturno in javno življenje ljudi) zelo pomembno, da bo v življenju lažje sodeloval z okoljem, vplival nanj in ga aktivno spreminjal. Ker je zaradi svoje okvare vida prikrajšan za mnogotere izkušnje po vizualni poti, mu jih je potrebno približati po drugih čutnih kanalih (tip, sluh, okus in vonj). Stvari mu je vzporedno potrebno opisovati, zato da si ustvari ustrezne predstave o okolju in orientacijo v njem.

Vsakdanje življenje po ustaljenem redu (vsakdanja rutina, dnevni red, rituali) daje otroku občutek varnosti. Predmeti naj bodo vedno na istem mestu, da jih bo samostojno našel in uporabljal (njegove igrače, prostor za garderobo in toaletni pribor).

Slep ali slaboviden otrok potrebuje mnogo spodbud okolja, da se vključi v življenje skupine in da najde svoj prostor v njej.

Pri opazovanju in spoznavanju okolja je pomembno da odrasli govorijo dovolj glasno in razločno in da otrok opazuje predmete od blizu. Vse vsebine mora slepi ali slabovidni otrok pridobivati v okolju, ki je značilno za določen predmet, pojav ali živo bitje. Zaradi varnosti to ni vedno mogoče (medved, električna, ...), ali pa je pojem neotipljiv (oblak, ...). Da lahko zaobjame velik predmet po tipni poti, mu je le-tega potrebno pomanjšati (makete, modeli) oziroma zelo majhne predmete povečati. Otroku mora biti dovolj blizu opazovanemu predmetu. Ob tem se ga navaja na uporabo in higieno očal in optičnih pripomočkov.

Po naravi je nagnjen k mirovanju (izključen je vidni dražljaj), zato ga je potrebno k raziskovanju svojega okolja nenehno spodbujati s pomočjo igrač, vsakdanjih predmetov, oblačil, ..., ki jih prešteva, primerja, meri, razvršča, ... (po obliki, po materialu, velikosti, pogostosti ...). Pomembno mu je razviti orientacijo na telesu in orientacijo v prostoru glede na položaj telesa (levo - desno, spodaj - zgoraj, pred - za, v - na, ...).

Otrok naj uporablja risarsko stavnico, s katero doseže natančnejše oblike, škatlico s šestimi predali razvrščenimi po sistemu celice (dvakrat po trije predali) v katere razvršča različne materiale (naravne plodove, različne oblike lesenih čepkov, majhne plastične predmete ...). Manjše predmete se mu ponudi šele, ko jih ne daje v usta, nos ali ušesa.

Slabovidnega otroka odrasli na sprehodih, ogledih, igrišču še posebej opozarjajo na manjše predmete npr. cvetje, žuželke, ipd. Za opazovanje se tako slabovidnemu otroku kot otroku z minimalnimi ostanki vida lahko ponudi tudi povečalo (lupo), skozi katero lahko opazuje manjše predmete.

10 DOPOLNITVE ZA DELO Z GLUHIMI IN NAGLUŠNIH OTROKI

Gluhi in naglušni otroci se razlikujejo med seboj po svojih spoznavnih, zaznavnih, motoričnih, socialnih, čustvenih, komunikacijskih in jezikovnih sposobnostih.

Glede na stopnjo izgube sluha uvrščamo:

- med gluhe:
 - otroke s popolno izgubo sluha in
 - otroke z zelo težko okvaro sluha

med naglušne:

- otroke s težko okvaro sluha,
- otroke z zmerno težko okvaro sluha,
- otroke z zmerno okvaro sluha in
- otroke z blago okvaro sluha.

Zaradi začasne ali trajne okvare sluha je otrokova sposobnost slišanja odsotna ali omejena. Prizadetost sluha otežuje opravila, spretnosti in vedenja, ki so nujne sestavine vsakdanjika, ko so gluhi ali naglušni otroci vključeni v slišče okolje. Otrokovo doživljanje okvare in prizadetosti otroku predstavlja oviro, ki ga omejuje v realizaciji pričakovanih družbenih vlog. Za gluhe in naglušne so tako poleg sposobnosti pomembne še stopnja izgube sluha, vzrok in čas nastanka izgube sluha, razvitost glasovnega razvoja, čas vključitve v intenzivno slušno in govorno obravnavo, družina v kateri živi in morebitne dodatne motnje, ki se glede na vzrok izgube sluha lahko pojavljajo (motnje spomina, disfazije ...). Vse to vpliva na njihov razvoj, predvsem na govorni in jezikovni razvoj ter na njihovo vključenost v ožje in širše okolje.

Gluhi ali naglušni otroci imajo težave pri razumevanju in uporabi govora in jezika ter z njim povezanih funkcij, posredno pa tudi z vključevanjem v socialno okolje. Glasovno govorna komunikacija pri njih ni njihova primarna komunikacija, ker ne doživljajo in ne reagirajo na različne situacije preko sluha, pač pa preko vida. Zato je pri gluhih in naglušnih najvažnejši organ za sprejemanje informacij oko, njihov prvi, naravni jezik pa znakovni jezik.

Izražajo se lahko na več načinov: v znakovnem jeziku, pri čemer se poslužujejo kretenj, ki so v najzgodnejši dobi predvsem naravne in posnemovalne, s pisanjem, govorom in prstno abecedo. Na več načinov tudi sprejemajo informacije, ki jim jih posredujejo slišči: z odgledovanjem, poslušanjem s slušnim aparatom, polžkovim vsadkom, vibratorjem, v pisni obliki ali risbi in tudi s kretnjami in prstno abecedo, če je med njimi in sliščimi vzpostavljena znakovna komunikacija.

10.1 ČASOVNE PRILAGODITVE

Pri posredovanju novih vsebin/dejavnosti gluhi ali naglušni otrok potrebuje več časa za razumevanje, sprejem in predvsem predelavo informacij. Potrebuje ponovitev novih in manj znanih informacij/vsebin/dejavnosti na različne načine (z govorom, kretnjo, pisanjem, risanjem, slikovnimi aplikacijami, prstno abecedo, igranjem vlog – dramatizacijo) in sprotno preverjanje razumevanja. To zahteva veliko dodatnega časa in iznajdljivosti odraslih v komunikaciji.

10.2 PRILAGODITVE PROSTORA

Gluh ali naglušen otrok posluša s pomočjo tehničnih pomagala (individualni slušni aparat, polžev vsadek, vibrator...). To pomeni, da ne sliši le slabše, ampak sliši predvsem drugače. Poslušanja se mora naučiti. Ta proces se nikoli ne neha. Za dobro poslušanje s slušnim aparatom so pomembne akustične razmere v prostoru v katerem se otrok nahaja. Koristen zvok mora presegati hrup okolja za 15 do 20 dB in biti frekvenčno optimalen, ker sicer govor posameznika ne izstopa več iz akustičnega ozadja. Igralnica v vrtcu in velikost skupine, morata ustrezati temu pogoju.

Za individualno strokovno obravnavo otroka je pogosto potreben tudi ustrezen poseben prostor.

10.3 PRILAGODITVE IZVAJANJA PODROČIJ DEJAVNOSTI

Gluh ali naglušen otrok vedno »posluša« tudi z očmi. Zato naj po možnosti sedi blizu odraslega in obraz odraslega naj bo med komunikacijo vedno obrnjen h gluhemu ali naglušnemu otroku. Odrasli naj govori z normalnim ritmom, tempom in normalno glasnostjo. Ust si ne sme zakrivati. Njegov obraz naj bo primerno osvetljen. Pri tem mora paziti, da ne stoji pred izvirom svetlobe (npr. pred oknom), ker to zmanjša vidljivost in razločnost obraza. Uporablja naj veliko vizualnih in drugih didaktičnih pripomočkov. Seznanjen mora biti tudi z osnovami delovanja otrokovega slušnega aparata (individualni slušni aparat, polžev vsadek, vibrator...), ki mora delovati brezhibno.

V prvih letih otrokovega življenja, ko je v ospredju telesni razvoj (makro motorika), naj je pri gluhem ali naglušnem otroku poudarek na osnovnih oblikah gibanja kot si sledijo v razvoju, še posebej pa tudi na razvijanju in osvajanju telesne sheme. Gluh in naglušen otrok ima pogosteje, kot drugi otroci težave z ravnotežjem in s tem povezanim gibanjem, zato je temu potrebno posvetiti posebno pozornost.

Otroku naj se z igro spodbuja razvoj fine motorike, še posebej razvoj motorike govoril (igre dihanja in pihanja, igre za razgibavanje ustnic in jezika - vsrkavanje, oblizovanje,...) in koordinacije gibanja rok in oči.

Tudi pri gibalnih dejavnostih otrok praviloma uporablja slušni pripomoček. Odrasli naj predvidijo in preprečujejo situacije, ki bi povzročile poškodbo ušesa in aparata.

Razvoj komunikacije – govora in jezika pri gluhem ali naglušnem otroku je drugačen od razvoja govora in jezika vrstnikov, ki slišijo. Jezik gradi tudi s pomočjo naravne kretnje in govorce telesa.

Pri komunikaciji z gluhim ali naglušnim otrokom se upoštevajo otrokove komunikacijske sposobnosti in zmožnosti.

Zaradi izgube sluha mora otrok vsak pojem pridobiti po različnih poteh, da ga razume in osvoji. Preiti mora vse faze govornega razvoja ne glede na kronološko starost. Nobene faze ne more preskočiti. Za to potrebuje veliko časa, ponavljanja in vztrajnosti. Sprva bo otrokov govor težje razumljiv, ob intenzivnem slušnem in govornem treningu pa vse boljši.

Otrok mora sprejeti besedo zelo velikokrat, da jo lahko razume in uporablja glede na svoje komunikacijske sposobnosti in zmožnosti (otroci, ki slišijo, pravilno uporabijo besedo, ko jo v povprečju slišijo najmanj 10 000 krat). Gluhi ali naglušni otrok bo besede lahko razumel in pravilno uporabljal le, če jih bo pogosto srečeval v optimalnih situacijah in pogojih. Zato morajo odrasli pri svojem delu uporabljati ustrezne pristope in metode dela:

- pri posredovanju informacij in navodil morajo imeti z otrokom očesni kontakt,
- obliko komunikacije prilagodijo otrokovim sposobnostim in zmožnostim,
- otrokovo razumevanje sprotno preverjajo, pri tem upoštevajo njegova nebesedna in besedna sporočila,
- uporabljajo veliko vizualnih pripomočkov (naravni material, lutke, slike, fotografije, slikanice, avdiovizualne medije, računalnik, ...),
- ko je potrebno delujejo kot komunikacijski »most« med slišječimi vrstniki in gluhi ali naglušnim otrokom.

Gluhi ali naglušni otrok naj bo deležen vseh dejavnosti na področju umetnosti. Tudi on je lahko ustvarjalen in uspešen na različnih področjih. Zato se naj povsem enakovredno in aktivno vključuje in izraža na vseh področjih. Otroka se vključuje tudi v glasbene dejavnosti. Dejavnosti se izkoristijo tudi za urjenje otrokovega besednega spomina z učenjem primernih besedil, ritmičnih struktur, ... na pamet. Gluh ali naglušen otrok zaznava glasbo s pomočjo vibracij.

11 DOPOLNITVE ZA DELO Z OTROKI Z GOVORNO-JEZIKOVNIMI MOTNJAMI

Otroci z govorno–jezikovnimi motnjami predstavljajo zelo heterogeno skupino, v katero spadajo otroci z najpreprostejšo govorno motnjo, ko otrok ne zna izgovoriti posameznega glasu (črke), do najkompleksnejših govorno-jezikovnih motenj, ko je moteno otrokovo izražanje in razumevanje. Pogosto se pri otroku pojavlja kombinacija različnih pomanjkljivosti, ki se kažejo na različnih področjih sporazumevanja.

Otroci z govorno-jezikovnimi motnjami imajo povprečne kognitivne sposobnosti, ki jih lahko spremljajo posebnosti v delovanju centralnega živčnega sistema, ADHD sindrom, specifični primanjkljaji na področju kognitivnega delovanja (strategije, pomnjenje, pozornost, ...) težave pri pridobivanju znanj, sekundarne čustvene ali vedenjske težave. Značilne so težave v govornem izražanju ali uporabi jezika. Njihovo govorno jezikovno vedenje odstopa od pričakovanega glede na otrokovo kronološko starost in njegove neverbalne sposobnosti.

Govorne motnje označujejo napačne, motene izreke posameznih glasov govora (artikulacija), problemi fonacije (glas) ter hitrosti in ritma govora (fluentnost), medtem ko **jezikovne motnje** oškodovanost ali okrnjenost v razumevanju in/ali uporabi govorjenega, pisnega in/ali drugega simbolnega sistema. Otrokove težave je zaznati pri razumevanju govora, poimenovanju, branju in pisanju, označujejo pa jih resni problemi s procesiranjem in izvajanjem na vseh ravneh sistema jezika (fonologija, morfologija, sintaksa, semantika, pragmatika). Jezikovne motnje namreč vključujejo probleme, ki so povezani z uporabo *oblike* jezika (nanašajo se na govorjenje ali strukturo oblikovanega stavka in vključujejo fonologijo, morfologijo in sintakso), z uporabo *vsebine* jezika - semantike (nanaša se na pomene besed ter stavkov in vključuje abstraktne pojme) ter *uporabo* funkcije delovanja jezika - pragmatike (nanaša se na kontekst, v katerem jezik uporabljamo kot komunikacijo, opismenjevanje, pridobivanje znanja in socialnih spretnosti). **Motnje jezika** pa predstavljajo specifični primanjkljaj, ki ga opredeljuje oškodovanost v razvoju jezika, kasnejše javljanje in/ali upočasnjen razvoj govornega izražanja, ki ga ni možno razložiti z motnjami v duševnem razvoju, senzornimi motnjami in emocionalnimi motnjami oziroma sociokulturno prikrajšanostjo.

Govorno jezikovne motnje se razprostirajo na kontinuumu od lažjih, preko zmernih do težjih oblik.

11.1 ČASOVNE PRILAGODITVE

Otrok z govorno–jezikovno motnjo potrebuje več časa, da sprejme, razume in predela sprejeto informacijo. Rabi čas, da po svojih zmožnostih odgovori. Otrokovo razumevanje sprejetega sporočila se mora sproti preverjati.

Odrasli v vrtcu naj imajo dovolj časa za umirjeno komunikacijo z otrokom z govorno–jezikovno motnjo: za pogovor, dogovarjanje, pripovedovanje, dodatno razlago. Pri posredovanju novih

vsebin naj govorijo počasi in razločno. Otrok potrebuje eno ali več ponovitev, dodatno razlago iz različnih vidikov in na različne načine.

Ob primernem ravnanju vzgojitelja se tudi vrstniki sčasoma navadijo počakati na odgovor otroka z govorno–jezikovno motnjo. Vse to mu daje občutek sprejetja, uspešnosti in enakovrednosti v skupini. S pomočjo vzgojiteljev, pomočnikov vzgojiteljev in vrstnikov lahko razvije pozitivno samopodobo in se sporazumevanju ne izogiba.

11.2 PRILAGODITVE PROSTORA

Zagotoviti je potrebno možnost izvajanja individualne obravnave v igralnici in po potrebi v ločenem prostoru za individualno strokovno delo z otrokom in njegovimi starši.

11.3 PRILAGODITVE IZVAJANJA PODROČIJ DEJAVNOSTI

Namestitev otroka v oddelek naj bo ustrezna, vendar ne posebno izstopajoča. Usklajena naj bo z značilnostmi primanjkljaja pri posameznem otroku, tako da bo imel zagotovljene optimalne možnosti za učinkovito delovanje in sodelovanje. Pri tem je predvsem pomembna prijetna in umirjena čustvena klima, v kateri se lahko otrok dobro počuti in se sproščeno sporazumeva s sovrstniki. Pomembni so odnosi odrasli- otrok - drugi otroci.

Pri vodenih dejavnostih naj bo otrok v ospredju, blizu odraslega, ki mu bo tako lažje pomagal, ponovil navodila, ga vzpodbujal in vzdrževal očesni kontakt. Otrok bo ob takšnem pristopu bolj pozorno sledil in se v večji meri odzival.

Dejavnosti naj se otroku ponudijo tako, da lahko otrok uporablja vse možne poti sprejemanja. Le jasno sprejeta in pravilno razumljena informacija otroku omogoča vključevanje v skupino in njegovo ustrezno odzivanje v njej. V nasprotnem primeru postane otrok negotov, odrinjen in zaradi neustreznih reakcij ne sprejet v skupini. Taka osamitev otroka pa lahko vodi tudi do prekinitve komunikacije.

Priporočljivo je izvajanje vzgojno izobraževalnih dejavnosti z avdiovizualnimi sredstvi.

Nekateri otroci z govorno–jezikovno motnjo imajo tudi težave gibanja. Te otroke je potrebno posebej vzpodbujati, da se po svojih zmožnostih vključujejo v vse aktivnosti in vztrajajo pri izvajanju.

Sprva je velik poudarek na osnovnih oblikah gibanja v razvojnem zaporedju. Otrok naj spozna in obvlada lastno telo v prostoru in času. Vsako stopnjo mora dodobra obvladati in avtomatizirati. Nato postopoma prehaja na sestavljene motorične spretnosti in športne dejavnosti.

Veliko pozornosti vzgojitelji in pomočniki vzgojiteljev usmerijo igram dihanja in pihanja ter razvijanju motorike govoril. Ob različnih in raznovrstnih zabavnih igrah otroci urijo izpihovanje, vsrkavanje, oblizovanje...

Otrok z govorno jezikovno motnjo v razvoju komunikacije, govora in jezika bistveno odstopa od govora in jezika svojega vrstnika. Stopnja motenosti in odzivanje je od otroka do otroka različna. Zato je komunikacijo z otrokom nujno prilagoditi otrokovim komunikacijskim sposobnostim. Preiti mora vse faze govornega razvoja, ne glede na starost. Potrebuje veliko časa, ponavljanja in vztrajnosti. Besedo (poved) bo razumel in ponovil šele, ko jo bo pogosto srečeval in osvojil. To pa pomeni, da bo sprva govor otroka s težjo govorno-jezikovno motnjo težje razumljiv.

Besedišče se mora prilagajati otrokovim govorno jezikovnim sposobnostim. Za preverjanje razumevanja pa je potrebno pozorno spremljanje njegovih nebesednih in besednih reakcij otroka.

Otroka se ne uči govoriti, njegovega govora se ne popravlja. Otroka se vzpodbuja k besedni komunikaciji in pri tem mora imeti možnost izražanja besed in misli po svojih zmožnostih.

Pripovedovanje zgodb, pravljic, otroških literarnih besedil,... odrasli dopolnijo z dodatnimi vtisi po različnih sprejemnih poteh. Čim težja je govorno-jezikovna motnja, več vzpodbud, časa, razlag, preverjanja, razumevanja in dodatne pomoči je otrok potreben.

Odrasli s svojim odnosom do otroka z govorno jezikovno motnjo učijo tudi otrokove vrstnike, kako se sporazumevati in graditi socialne odnose. Tako ga vrstniki lahko ob različnih dejavnostih spontano vzpodbujajo k besednemu izražanju.

Otrok z govorno-jezikovno motnjo se običajno zaveda svojih šibkih sposobnosti in se pogosto poskuša izogniti dejavnostim na področju umetnosti.

Vzgojitelji in pomočniki mu pomagajo premostiti začetne težave in ga vzpodbujajo k aktivnemu vključevanju v vse dejavnosti področja umetnosti. Pri tem lahko veliko vlogo odigrajo vrstniki.

12 DOPOLNITVE ZA DELO Z GIBALNO OVIRANIMI OTROKI

Gibalno ovirani otroci imajo prirojene ali pridobljene okvare, poškodbe gibalnega aparata, centralnega ali perifernega živčevja. Gibalno ovirani otroci imajo lahko kombinacije s slušnimi, z vidnimi in govornimi motnjami, z motnjami v duševnimi razvoju, prisotne so lahko tudi emocionalne težave.

Gibalno ovirani otroci se med seboj razlikujejo tudi po stopnji oviranosti.

Lažje gibalno ovirani otroci imajo motorični izpade zaradi pomanjkljivosti čutno gibalnih izkušenj. Prisotne so manjše težave na področju sensorike in percepcije. Otroci imajo razvit govor, ki je lahko nepopoln, siromašen, artikulacijsko neizdelan.

Zmerno gibalno ovirani imajo motnje gibov, ki povzročajo zmerno funkcionalno prizadetost. Otroci hodijo na krajše in daljše razdalje brez ali z ortopedskimi pripomočki. Prisoten je senzorni in perceptivni primanjkljaj zaradi pomanjkanja čutno gibalnih izkušenj. Otrok ima govorno motnjo, ki zmanjšuje uspešno komunikacijo z okolico. Govor se razvija ali je nepopolno razvit. Prisotne so lahko lažje motnje psihosocialnega funkcioniranja (čustvene, storilnostne).

Težje gibalno ovirani otroci imajo motnje gibov, ki povzročajo težjo funkcionalno prizadetost. Pri gibanju in ostalih dejavnostih so potrebni pripomočki, prav tako tudi pri samostojni hoji. Velik izpad imajo na področju percepcije in sensorike. Prisotne so lahko izrazitejšje govorne težave, motnje socialnega vedenja in motnje organskega izvora.

Težko gibalno ovirani otroci imajo malo uporabnih gibov, samostojno gibanje ni možno. V celoti so odvisni od tuje pomoči. Imajo težko prizadetost oziroma izpad na področju senzomotorike in percepcije. Otroci so težko moteni v komunikaciji, sporazumevajo se s pomočjo nebesedne komunikacije. Lahko imajo izrazite težave v psihosocialnem funkcioniranju in motnje socialnega vedenja.

Gibalno ovirani otroci imajo pogosto govorno-jezikovne težave, ki so posledica gibalne motnje. Tako nekateri otroci govorijo počasi in tiho, drugi sunkovito s širokimi variacijami v glasnosti in višini, eni spet monotono, pretrgano. Otrokova vokalizacija je odvisna od kontrole telesa in glave ter koordinacije dihanja. Komunikacija z otrokom naj bo vedno v višini njegovih oči. Gibalno oviran otrok, ki ima motnje požiranja in grizenja, potrebuje primerno prehrano.

12.1 ČASOVNE PRILAGODITVE

Gibalno ovirani otrok za pripravo in izvajanje dejavnosti potrebuje več časa kot drugi vrstniki. V skupini mora imeti možnost, da se kljub svoji oviranosti pripravi sam, ob minimalni pomoči vrstnikov oziroma odraslih.

Za gibalno oviranega otroka je potrebno predvideti čas za nameščanje ortopedskih pripomočkov, tako, da se bo lahko vključil k vsem skupnim dejavnostim v oddelku vrstnikov ob že v začetku izvajanja.

Gibalno ovirani otrok potrebuje dalj časa trajajočo osebno nego in terapevtsko pomoč. Kljub temu, da potrebuje več časa, mora imeti možnost izbire med različnimi dejavnostmi in vsebinami glede na njegove interese, želje, sposobnosti, ... , ne da bi njegovo dejavnost prekinjali.

Potrebno je predvideti daljši čas za dokončanje aktivnosti, oziroma njegove dejavnosti načrtovati tako, da jih lahko konča po delih.

12.2 PRILAGODITVE PROSTORA

Za gibalno oviranega otroka je prostor eden od pomembnih dejavnikov pri vključevanju v okolje. Potrebno je zagotoviti ustrezen in varen dostop do vrtca in iz njega brez arhitektonskih ovir ki bi onemogočile dovoz z avtomobilom .

Odstraniti je potrebno ovire in otroku omogočiti nemoteno mobilnost v igralnici, sanitarijah, na hodniku, v garderobi ter dostop do drugih prostorov v vrtcu (druge igralnice, knjižnica, igralni kotički, telovadnica, ...).

Sanitarije in prostor za osebno higieno je potrebno prilagoditi tako, da bo otrok lahko vse, kar zmore opravil sam in da bo dovolj prostora tudi za pomoč odrasle osebe (višina umivalnika, ogledala, previjalna miza, WC školjka, oprijemala, ...).

Gibalno ovirani otrok potrebuje prilagojen delovni prostor, ki ga omogoča posebna oprema (miza in stol z možnostjo nastavitve in prilagoditve delovne ploskve, jedilni pribor, pisala, ... veliko stensko ogledalo, ...), ortopedske pripomočke (invalidski voziček, prilagojen tricikel, hodulje ali opornice, stezniki, električni stimulatorji, ...) in prilagojen didaktični material.

Zagotoviti je potrebno možnost izvajanja individualne obravnave v igralnici in po potrebi v ločenem prostoru.

12.3 PRILAGODITVE IZVAJANJA PODROČIJ DEJAVNOSTI

Gibalno oviran otrok se lahko vključuje v vse dejavnosti vrtca v okviru svojih zmožnosti (sprehodi, izleti, vrtec v naravi, gibalne igre ...) z ustreznimi prilagoditvami. Ob tem odrasli upoštevajo otrokove interese, sposobnosti, ki jih ima otrok bolj razvite in ohranjene ter otrokovo zmožnost aktivnega sodelovanja. Otroci v oddelku morajo biti seznanjeni z vrstnikovo gibalno oviro. S sovrstniki se je potrebno dogovoriti o načinih in oblikah pomoči, ki jo nudijo gibalno oviranemu vrstniku.

Potreba po gibanju in igri sta primarni potrebi tudi za gibalno oviranega otroka. Otrok naj se vključuje v vsakodnevne gibalne dejavnosti s potrebnimi prilagoditvami, ki so specifične pri vsakem otroku. Za ustrezen razvoj otrokovega gibanja je potrebno poznati potek pravilnega gibalnega razvoja, posameznih gibalnih vzorcev in prehode iz enega položaja v drug položaj.

Vzgojitelji, pomočniki in spremljevalci morajo biti seznanjeni s tem, katere oblike gibanja otrok že obvlada, pri katerih potrebuje pomoč ter kako mu jo nuditi in katerih oblik gibanja otrok naj ne bi uporabljal.

Pri gibalnih dejavnostih je pomemben otrokov način izvajanja. Veliko gibalnih aktivnosti zato zahteva prilagoditve načina izvajanja, prostora in pripomočkov, ki jih predlagajo ustrezni strokovnjaki. Če otrok ne hodi postane mobilnen tako, da ga odrasli vozijo, potiskajo po igrišču, po prostoru, na odeji, ponjavi, blazini, nizkem vozičku, lahko z njim v naročju plešejo, tečejo, poskakujejo, se vozijo po toboganu, mu pomagamo zlesti na plezala

Odrasli morajo dosledno upoštevati navodila fizioterapevta/nevrofizioterapevta oziroma delovnega terapevta pri gibalnih aktivnostih, ki jih otrok izvaja pri hranjenju, umivanju, oblačenju, slačenju, obuvanju in uporabi WC-ja. Tudi pri drugih dejavnostih in pri igri otrok ne more doseči svojega cilja - možnosti izražanja, razvijanja ustvarjalnosti, ..., če ni dosežena ustrezna kontrola trupa, pravilna drža in kontrola glave. Ustrezno rokovanje z gibalno oviranim otrokom (nameščanje, prenašanje, ...) je pot do aktivnega vključevanja otroka v dejavnosti v vrtcu.

Otrok mora uživati v gibanju ob čim manjši prisotnosti patoloških vzorcev. Zato naj izvaja take dejavnosti, pri katerih bo lahko čim bolj samostojen.

Vsak otrok čuti potrebo po komunikaciji in že sam pogled, ki je namenjen drugi osebi je znamenje za vzpostavitev komunikacije. Zato je pri gibalno oviranem otroku potrebno pozornost usmeriti tudi v spodbujanje nebesednega izražanja.

Odrasli naj otrokovega govora ne popravljajo, upoštevajo naj otrokove govorno-jezikovne sposobnosti in ga spodbujajo k govornemu izražanju. Usedejo naj se k otroku, poiščejo njegov pogled ali ga vzamejo v naročje, da vzpostavijo neposreden telesni stik.

Otrok se mora v oddelku počutiti varen in sprejet in začutiti, da so drugi njegovo izražanje razumeli.

Gibalno ovirani otrok naj ima možnost vseh načinov umetniškega izražanja ob hkratnem upoštevanju otrokovih sposobnosti. Otrokovo izbiro vlog in dejavnosti se mu vedno omogoči, da jih tudi izvede. Hkrati se otroku ponudijo vloge in dejavnosti pri katerih bo uspešen in bodo njegove gibalne težave kar najmanj izražene.

Različni ustvarjalni koticiki morajo biti urejeni tako, da bo otroku omogočen dostop do njih, sredstva v koticikih pa naj bodo v dosegu njegovih rok.

Zaradi zmanjšanih gibalnih sposobnosti ima otrok predstave o sebi in okolici pomanjkljive. Percepcija je naučena funkcija in s načrtnim razvijanjem senzornih doživljanj na podlagi gibanja, dotika, govora, vida in sluha jo lahko izboljšamo. Za razvijanje senzomotoričnih sposobnosti strokovni delavec prilagodi posamezno igračo potrebam otroka. Pomembno pa je, da pri tem upošteva: velikost, obliko, material in funkcionalnost igrač ter ostalih didaktičnih pripomočkov (čim več nazornega materiala, lutke, knjige, obroči, škarje,...). Pripomočki naj bodo ustrezno prilagojeni in otroku dosegljivi.

Otrok naj doživlja vsa spoznanja s področja družbe in odnosov v njej skupaj z vrstniki. Za premagovanje ovir (sprehodi, izleti, ogledi, obiski, ...), potrebuje fizično pomoč odraslega.

Pri načrtovanju se predvidijo dejavnosti, kjer bo svoje mesto v skupini vedno našel tudi gibalno ovirani otrok. Pri tem je potrebno pozornost usmeriti k skrbi za samega sebe ter k krepitvi pozitivne samopodobe gibalno oviranega.

Otrok mora imeti na voljo slikanice, družabne igre, didaktični material, uporabne predmete v dosegu rok.

Vsa pravila, ki se oblikujejo v skupini morajo biti taka, da tako kot za druge, veljajo tudi zanj.

Za gibalno oviranega otroka so cilji, ki se navezujejo na spoznavanje narave - odnosov v naravi, njenih lastnosti zelo pomembni, saj imajo pogosto zaradi svoje okvare ti otroci manj možnosti vsakodnevnih spontanih pridobivanj izkušenj. Vsebine iz tega področja se izkoristijo tudi za spoznavanje samega sebe, funkcij posameznega dela telesa ter zmožnosti in omejitve, ki mu jih omogoča lastno telo.

Potrebno je predvideti prostor, kjer bo imel otrok dovolj možnosti za igro in raziskovanje tako v igralnici - dostop do raziskovalnih kotičkov in doseg materialov, kot na prostem. Prehodi do zunanjih igral, do peskovnika, do vode, ... mora biti dostopni in varni.

Pomanjkanje gibalnih izkušenj otroku omejuje pridobivanje matematičnih predstav in pojmov. Zaradi njegove primarne motnje lahko razvojno kasnijo predstave, ki opredeljujejo dimenzije telesa in prostora. Pomanjkanje izkušenj pridobljenih z manipulacijo s predmeti (prijemanje, odlaganje, prelaganje, zlaganje, vstavljanje, primerjanje, razvrščanje, merjenje, ...) in predstav, upočasni celotno matematično izražanje.

Za spodbujanje otrokovega razvoja potrebuje otrok igre, ob katerih spoznava lastnosti predmetov (barva, oblika, velikost, uporabnost, vrsta materiala, ...), dojame velikostne odnose, razmerja, pomen prostorskih odnosov, klasificira, razvršča, odvzema, dodaja, prepozna podobnosti in razlike, šteje, Otroku na vozičku odrasli omogočajo doživljanja različne perspektive.

Dejavnosti, ki spontano potekajo vsakodnevno v vrtcu dajejo možnosti za iskanje rešitev, ki temeljijo na uporabi matematičnih spoznanj, če so otroku dosegljive.

13. DOPOLNITVE ZA DELO Z OTROKI Z MOTNJAMI VEDENJA IN OSEBNOSTI

Pri predšolskem otroku še ni mogoče govoriti o že izoblikovani osebnosti, še manj pa o motnjah osebnosti, kar pa seveda ne pomeni, da v vrtcih ni otrok s posebnimi potrebami v smislu *motenj vedenja in osebnosti*, ki potrebujejo strokovno obravnavo.

Otroci z motnjami vedenja in osebnosti so v predšolskem obdobju predvsem tisti s težavami v prilagajanju (posamezni znaki neustreznega prilagajanja še ne kažejo, da obstaja motenost):

Otroci, ki izražajo razne telesne težave in motnje; hranjenja, prebave in izločanja (pretirana žeja in ješčnost, neješčnost, izbirčnost, pogosta zaprtja, driske, bolečine v trebuščku, močenje, blatenje), motnje spanja (nespečnost, more, pretirana zaspanost), težave z dihanjem, alergije in bolečine po telesu, včasih pa so to otroci, ki prihajajo v vrtec z buškami, modricami, ki naj bi bile posledice padcev, v resnici pa gre lahko za grobo fizično ravnanje, maltretiranje ali zlorabo s strani staršev.

Otroci z razvadami in navadami; sesanje prstov, grizenje nohtov, vrtenje las, škripanje z zobmi ter motorične navade (t.i. ritmično in samodestruktivno praznjenje kot je pozibavanje, masturbiranje, tolčenje z rokami, butanje z glavo ob zid ipd.)

Otroci z emocionalnimi in vedenjskimi znaki neustrezne prilagoditve; to so otroci s pretirano, pa tudi pasivno trmo, togotnimi izbruhi, razdražljivi, nevarno agresivni otroci (se agresivno vedejo do vsega; do vrstnikov, živali, rastlin, se znašajo nad igračami pogosto ščipajo, brcajo, tepejo vrstnike, kričijo, uničujejo igrače, žalijo, trgajo obleko, gumbe in pdb.), včasih so taki otroci cmeravi, pretirano plahi, izražajo številne strahove, ljubosumnost ali pa so težko predvidljivega vedenja in nesmotrno aktivni itd.

Otroci s težavami in motnjami kontakov; ki se lahko kaže kot samotarstvo, izogibanje vrstnikom, zasmehovanje s strani vrstnikov, ne vključevanje v igre, slabo komuniciranje, strah pred odraslimi, plahost pred vrstniki, promiskuitetni odnos, lahko pa so tudi taki, ki "nikoli ne ubogajo", so neprestani uporniki, nikoli ali skoraj nikoli ne upoštevajo navodil, dogovorov, opozoril, neprestano nagajajo vrstnikom, "izzivajo", "zahtevajo celega človeka", grizejo, ščipajo, udarjajo druge otroke, so stalno grobi do odraslih, vrstnikov, živali in stvari. Pri tem pa ne gre toliko za impulzivne izbruhe (kot pri prejšnji opredelitvi), kot za stalnost v njihovem odnosu!

Bistvo razlikovanja (razvojnih) vedenjskih posebnosti od vedenjskih težav, ki so predmet navodil, je v sposobnosti (v znanju in izkušnjah) prepoznati otrokov skriti namen in sporočila določene oblike vedenja - ali se vede drugače kot njegovi vrstniki zato, ker bi rad (spoznal) več, kot (znajo) imajo vrstniki, ali zato, da bi si zagotovil tisto, kar vrstniki (znajo) imajo, njemu pa manjka (izkušnje, sprejetost, sigurnost).

13.1 PRILAGODITVE ČASA IN PROSTORA

Prostorske in časovne prilagoditve za vzgojno težavnejših otrok praviloma niso potrebne, razen predvidevanja, da nekateri otroci pogosteje in hitreje uporabljajo stvari na nepredvidljiv, neobičajen način (zaradi česar lahko pride do poškodb, uhajanja, neupoštevanja pravil v neznanih in potencialno nevarnih situacijah kot je cesta, živalski vrt ipd.).

13.2 PRILAGODITVE IZVAJANJA DEJAVNOSTI

Za neposreden pristop vzgojitelja in pomočnika vzgojitelja k vzgojno težavnejšim otrokom (z motečim vedenjem) in tistim, ki kažejo težave na čustvenem področju je za uspešno vzgojno delo potrebna vzpostavitev in ohranjanje ustreznega **osebnega odnosa**. Ob tem odrasli ne poskuša komaj vzpostavljenega odnosa uporabiti za doseg drugih ciljev.

Otroka je potrebno sprejeti takega, kakršen je. Zaradi vzgojne težavnosti odrasli otroka ne odklanjajo ali zapostavljajo temveč ga imajo radi kot ostale otroke. Kljub težavam, ki jih otrok povzroča s svojim motečim vedenjem, naj odrasli ostanejo strpni in izražajo jezo posebej pazljivo. Za otroka je namreč izrednega pomena, da mu pokažejo svoja čustva in nestrinjanje ob neprimernem vedenju, vendar morajo to storiti ustrezno (usmerjeno na kritiko vedenja, ne pa na kritiko, žaljenje in poniževanje otroka kot osebel!).

V trenutkih, ko otrok s svojim vedenjem preseže meje dovoljenega, dopustnega, mu odrasli nudijo oporo, tako da se mu približajo (fizično, čustveno), otroka opomnijo ter mu razložijo, kako bi lahko ravnal ustrežneje. Otrokov uspešen poskus je potrebno opaziti ali pohvaliti.

Kadar vzgojno težavnejši otroci s svojim vedenjem, ogrozijo sebe ali vrstnike, odrasli smejo in morajo posredovati odločno, saj so odgovorni za njihovo varnost. Pomembno je, da odrasli svoje ravnanje otroku na razumljiv način razložijo in utemeljijo (pri ogrožujočem vedenju po posredovanju, pri ostalih motečih reakcijah pa raje pred ali sočasno). Ravnanja in odnosov se otrok uči od odraslih, zlasti njemu pomembnih (staršev in tudi vzgojiteljic!).

Pravila, ki jih odrasli postavijo naj bodo čimbolj jasna, predstavljena na otroku razumljiv način, predvsem pa naj jih ne bo preveč (preveč pravil lahko povzroči anksioznost, ali pa kar navajajo na iskanje "lukenj" v prepovedih).

Določeno mero motečega vedenja je smiselno tudi dopuščati. Prevelika vnema pri odpravljanju motečega vedenja lahko takšno vedenje celo poveča. Najtežje je presoditi katero vedenje je "manipulativnega značaja" (ko otrok poskuša nekaj pridobiti zase), katero pa posledica nezmožnosti drugačnega reagiranja. Pogosto je namreč vedenje preplet obeh mehanizmov, zato je pri vodenju teh otrok zaželeno velika fleksibilnost. Vsekakor se je potrebno izogibati vrednotenju, moraliziranju in ocenjevanju v smislu "dobro, slabo, nemogoče" ipd.

Odrasli naj poskušajo prepoznati predhodne znake možnega motečega vedenja, da lahko preusmerijo dogajanje, preden pride do nekontroliranega izbruha (rizične so npr. situacije, ob katerih otrok začuti manjšo varnost, pa tudi tekmovalne situacije, ki sprožajo občutja

nekonkurenčnosti pri nekaterih otrocih). Pojav motečega vedenja odrasli preusmerijo tako, da ponudijo druge dejavnosti ali pa moteče vedenje poizkušajo izpeljati na konstruktivnejši način.

Več časa kot odrasli namenijo razreševanju težav in komunikaciji na sploh, manjši bo pojav motečega vedenja. Če problema ne rešujemo sproti, bo zaradi vztrajanja čustvenega naboja tako ali drugače onemogočal ali motil nadaljevanje načrtovane dejavnosti.

Otrokom je potrebno pogosto ponuditi dejavnosti, ki lahko zmanjšujejo razvojne primanjkljaje ali vrzeli, ki so posledica otrokove specifične življenjske situacije in največkrat tudi vzrok ali povod za moteče vedenje.

Čustveni primanjkljaji se odpravljajo s prijaznostjo, naklonjenostjo, z izrazom zaželenosti, z drobnimi pozornostmi in pdb. Pomembno je, da se odrasli pred otrokom ne pretvarjajo, ampak da so do njega posebej pozorni.

Primanjkljaji v socialnem razvoju se zmanjšujejo s sprejemanjem otroka takega, kakršen je, pa tudi z ustvarjanjem situacij, v katerih bo v večji meri pridobival ustrezne socialne izkušnje, razvijal in bogatil socialne veščine, si na pozitiven način utrjeval svoj položaj med vrstniki, doživljal sprejetost, vključenost, osebno pomembnost in varnost. Pozitivne učinke ima tudi skrb za vrstnike, šibkejše, mlajše, z drugačnimi potrebami, še zlasti, če je pri tem uspešen in če dobi za to primerno priznanje itd.

Primanjkljaji na kognitivnem področju se zmanjšujejo z intenzivnejšim spoznavanjem narave in družbe, z bogatenjem besednega zaklada, z razvijanjem morebitnih talentov za ritem, glasbo, likovno ustvarjanje, ples, kratka - z razvijanjem vseh možnih oblik osebne ekspresije. Vzgojno težavni otroci imajo radi oblikovalne materiale, kot so plastelin in glina. Otroci, ki preživijo večji del dneva v stanovanju, pred televizorjem, potrebujejo več gibanja na zraku, v naravi, med ljudmi.

Z razvijanjem gibalnih sposobnosti in veščin otroci spoznavajo značilnosti in zmožnosti lastnega telesa, ki je pomemben del človekove samopodobe. Vedenjsko težavni otroci so pogosto tudi gibalno nerodni, kar slabo vpliva na njihovo samopodobo. Zato je potrebno otrokom zagotoviti dovolj sproščenih in sistematičnih gibalnih dejavnosti, pri katerih bodo zadostili svojim naravnim potrebam.

14.VIRI

- Bain, O., Sanders, M. 1996: Ko pride na dan. CO LIBRI. Ljubljana.
- Bellhaausen, Ingeborg 1996: Otroška duša je ranljiva. Kres. Ljubljana.
- Berkowitz, Leonard 1993: Aggression: Its Causes, Consequences, and Control. New York: McGraw-Hill.
- Bregant, Leopold 1987: Disocialnost pri otrocih in mladostnikih. Psihoterapija 15, Ljubljana: Medicinska fakulteta.
- Carr, Alan 1999: The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology: A Contextual Approach. London and New York: Routledge.
- Cerar, Marija 1997: Integracija da, če... . Uresničevanje integracije v praksi - zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu. CenterKontura. Ljubljana.
- Čačinovič-Vogrinič, Gabi 1998: Psihologija družine. Znanstveno in publicistično središče. Ljubljana.
- Donohue, William A., Kolt, Robert 1992: Managing Interpersonal Conflict. London: Sage Publications.
- ECMR, 1996: Heel, Brussels: European Course on Mental Retardation.
- Galeša, Mirko 1995: Specialna metodika individualizacije. Didakta. Radovljica.
- Hornby G. 1995: Working with Parents of Children with Special Needs. London: Cassell.
- Horvat, L. Magajna, L. 1989: Razvojna psihologija. DZS. Ljubljana.
- Itković, Z. 1990: Individualizacija nastave s mentalno retardiranim učenicima. Sarajevo: Svjetlost.
- Kastelic, Lidija 1993: Predlog nadaljnega razvoja institucionalne predšolske vzgoje otrok z motnjami v razvoju v javnih vrtcih. Ljubljana: Defektologica Slovenika 1/2.
- Kastelic, Lidija 1993: Republika Slovenija ne zaostaja za razvitim svetom. Živeti skupaj, Zbornik s posveta o integraciji predšolskih otrok z motnjami v razvoju. Bled, marec, april. Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. Ljubljana.
- Kastelic, Lidija 1997: Uveljavljanje integracije za predšolsko obdobje. Uresničevanje integracije v praksi - zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu. CenterKontura. Ljubljana.
- Kastelic, Lidija 1999: Socialno zorenje predšolskih otrok s posebnimi potrebami. Magistrsko delo. Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Končar, Majda s sodelavci, 1999: Prilagojeno izvajanje programa osnovne šole za učence s posebnimi potrebami. Ministrstvo RS za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Ljubljana.
- Kohl, M. Gainer C. 2000: Mali matematik. Educy. Ljubljana.
- Kremžar, Božidara 1978: Telesna vzgoja gibalno motenih otrok. DZS. Ljubljana.
- Kavkler, M. Novljan, E.1991: Metodični napotki- Učimo se računati 1. Državna založba Slovenije. Ljubljana.
- Kremžar, B. 1992: Posebna gibalna vzgoja s psihomotorično zasnovno. Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. Ljubljana.
- Lahey, Benjamin B., Waldman, Irwin D., McBurnett, Keith 1999: The development of antisocial behavior: an integrative causal model. Journal of child psychology and psychiatry. Vo. 40, No. 5, 669–683.

- Lauter, J., L.1998: Nevrmaging and the trimodal brain. *Folia Phaniatrica et Logopedica*.
- Levandovski, D., Teodorovič, B. 1985: Uloga odgajatelja, defektologa i članova stručnog tima u provođenju programa rada s djecom s teškoćama u razvoju. *Djeca s teškoćama u razvoju u programima društvene brige o djeci predškolskog uzrasta*. Zagreb: Savez društva defektologa Hrvatske.
- Levandovski, D., Teodorovič, B. 1989: Program rada s djecom s teškoćama u razvoju. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Centar za autizam, odgoj i obrazovanje "Dr.Z.Sremec" - Zagreb.
- Likar, Ljudmila 1997: Sodelovanje in usposabljanje vzgojiteljev in učiteljev za delo z integriranimi otroki. Uresničevanje integracije v praksi - zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu. CenterKontura. Ljubljana
- Malkin, S. Marc 1995: Pravilen položaj in sedenje. Pet. Sonček - Zveza društev za cerebralno paralizo Slovenije. Ljubljana. Št: 39, str.: 27 – 30.
- Marjanovič Umek, Ljubica 1992: Otrok kot razvijajoča se osebnost. Institucionalna predšolska vzgoja v Sloveniji – zbornik. Skupnost vzgojnovarstvenih zavodov Slovenije. Bled.
- Marjanovič Umek, Ljubica 1995: Vrtec in otrokov razvoj. *Sodobna pedagogika*. Ljubljana. Št.: 7-8.
- Mildner, V. 1995: Reprezentacija jezičnih i govornih procesa v mozgu. Govor. Zagreb.
- Novljan, E. 1993: Otroci z motnjami v razvoju. *Živeti skupaj* - zbornik s posveta o integraciji predšolskih otrok z motnjami v razvoju. Bled, marec, april. Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. Ljubljana.
- Novljan, Egidija 1997: Uveljavljanje integracije za osnovnošolsko obdobje. Uresničevanje integracije v praksi - zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu. CenterKontura. Ljubljana.
- Novljan, Egidija1997: Interdisciplinarni pristop in obravnava otrok s posebnimi potrebami. Naš zbornik. Sožitje. Ljubljana. Št.: 3.
- Opara, Darko 1993. Koncept pomoči otrokom s težavami in motnjami v razvoju. *Živeti skupaj*, Zbornik s posveta o integraciji predšolskih otrok z motnjami v razvoju. Bled, marec, april. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- Opp, G. 1993..Mainstreaming in der USA. München: Ernst Reinhardt, GmbH&Co.
- Praper, Peter 1992: Tako majhen pa že nervozen!/? Ljubljana: Educa.
- Praper, Peter 1996: Razvojna analitična psihoterapija. Ljubljana: Inštitut za klinično psihologijo.
- Prothrow-Sith, Deborah 1987: Violence prevention. Curriculum for adolescents. Newton: Education Development Center, Inc.
- Redel Fritz, Wineman David 1980: Agresivni otrok. Ljubljana: Svetovalni center za otroke mladostnike in starše.
- Rotar, Neda 1998: Pomoč pri gibanju in dnevnih ali športnih aktivnostih. Pet. Sonček - Zveza društev za cerebralno paralizo Slovenije. Ljubljana. Št: 44, str.: 25 – 27.
- Rus, Renata 1998: Vpliv zgodnje celostne obravnave na odpravljanje razvojnih težav in motenj pri otrocih, ki jih v predšolskem obdobju - obravnava mobilni specialni pedagog. Diplomsko delo. Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Rutter, Michael 1990: *Helping Troubled Children*. London: Penguin Books, Ltd.

-
- Rutter, Michael, Giller, Henri, Hagell, Ann 1998: *Antisocial Behavior by Young People*. Cambridge: Cambridge University Press.
 - Satir, Virginija 1995: *Družina za naš čas*. Cankarjeva založba. Ljubljana.
 - Šajina, M. 1995: *Razvoj govora, govorne motnje in njihova terapija pri predšolskem otroku*. Predavanje na podiplomskem seminarju za zdravnike: Varstvo žena otrok in mladine. Ljubljana.
 - Škof, Franja 1999: *Preverjanje stališč staršev in vzgojiteljic o motečih oblikah vedenja otrok v vrtcu*. Diplomsko delo. Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
 - Škoflek, Ivan 1993: *Nekateri rizični dejavniki v razvoju predšolskega otroka*. Živeti skupaj. Zavod RS za šolstvo in šport. Ljubljana. Str.16 do 25.
 - Šter, Metka 1993: *Delo s predšolskimi otroki z motnjami v razvoju*. Živeti skupaj - zbornik. ZRSŠŠ. Ljubljana.
 - Turner, S. Michael 1999: *Cerebralna paraliza in osnove gibanja*. Pet. Sonček - Zveza društev za cerebralno paralizo Slovenije. Ljubljana. Št: 49, str.: 27- 32.
 - Vec, Tomaž 1997: *Agresivni otroci in mladostniki v skupini*. Ptčki brez gnezda, leto 18, št. 36, str. 7 – 21, Ljubljana.
 - Vec, Tomaž (1997). *Delo s starši otrok z motnjami vedenja in osebnosti*. Šolsko svetovalno delo, št. 1, letnik II, str. 27 – 34, Ljubljana.
 - Žnidarič, Darinka 1995: *Razvojno govorno – jezikovne motnje*. Logopedija danes za jutri – zbornik referatov. CUSGM. Aktiv SV Slovenije. Maribor.
 - 1995: *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v RS*. Ministrstvo za šolstvo in šport. Ljubljana.
 - 1995: *Mednarodna klasifikacija bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene (deseta revizija)*. Inštitut za varovanje zdravja RS. Ljubljana.
 - 1996: *Zakon o vrtcih*. Uradni list. Ljubljana. Št.: 12.
 - 1997: *Mali koraki: Zbornik prispevkov ob dvajseti obletnici razvojnih oddelkov in peti obletnici mobilne specialno- pedagoške službe*. Viški vrtci. Ljubljana.
 - 1999: *Kurikulum za vrtce*. Ministrstvo za šolstvo in šport. Ljubljana.
 - 2000: *Pravilnik o normativih in minimalnih tehničnih pogojih za prostor in opremo vrtca*. Uradni list RS. Ljubljana. Št.: 73.
 - 2000: *Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami*. Uradni list. Ljubljana. Št.: 54.
 - 2000: *Zakon o vrtcih*. Uradni list RS. Ljubljana. Št. 44.